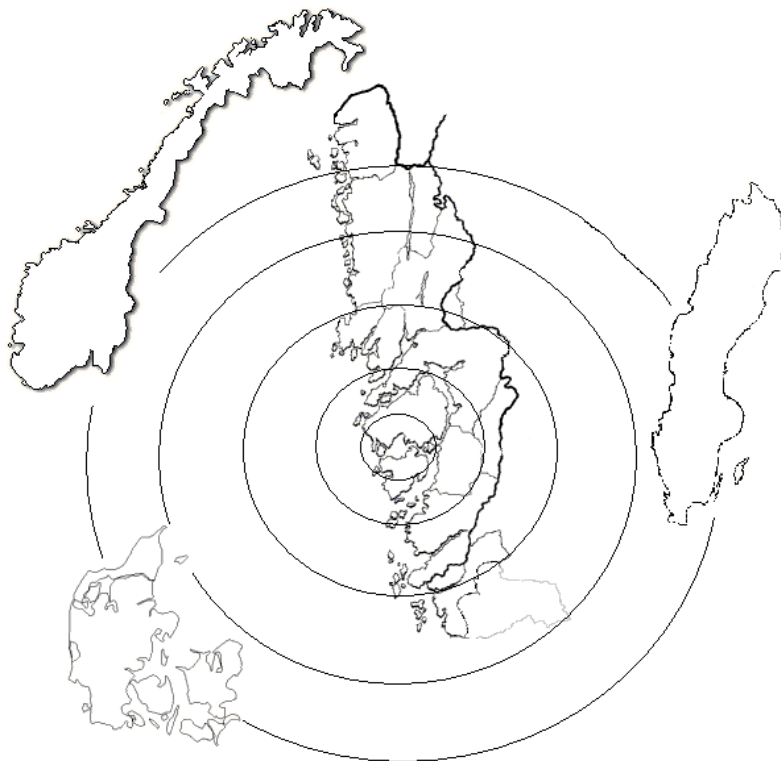

Lunds universitet
Historiska institutionen
HIS 203
Examinator: Eva-Helen Ulvros
Handledare: Harald Gustafsson
9 april 2008, 12.15-14 i Blå rummet

När en norsk del av Danmark tillfogades Sverige

- En ingång till att förstå bohuslänska identitetsföreställningar under övergångstiden, utifrån Orust och Tjörns dombok samt den bohuslänska adelns besvärsskrivelser till riksdagen 1662-1668.

Johannes Ljungberg

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Två gränser i mitten av 1600-talet.....	1
1.2 Ansats, syfte och frågeställningar	1
1.3 Källmaterial och källkritik	2
2. Teori och metod: Studiet av gränser och identiteter	6
2.1 Forskningsläge	6
2.2 Begrepp	11
2.2.1 Staten: Konglomeratstat eller enhetsstat	11
2.2.2 Statens delar: Vælde, rike, provins	13
2.2.3 Statens invånare: Nationell identitet, lojalitet och försvenskning.....	15
2.3 Avgränsningar	16
2.4 Metodiska angreppssätt	17
3. Bakgrund: Gränzonen Bohuslän	20
3.1 Båhus län och lagdömet Viken: Generella förutsättningar	20
3.2 En del av det norska riket, underställt det danska väldet	21
3.3 En del av det svenska väldet: Ny statsrättslig position	23
3.4 Den bohuslänska adeln.....	26
3.5 Lokalsamhällets skattesystem, titlar och funktioner	29
4. Analys: Perspektiv ur Orust och Tjörns dombok 1662-67.....	31
4.1 Upplägg	31
4.2 Mellan danskt och svenskt	31
4.2.1 Kontinuitet mellan dansk och svensk tid.....	31
4.2.2 Argumentation utifrån förhållanden i dansk tid	33
4.3. Mellan norskt och svenskt.....	36
4.3.1 Mellan norsk och svensk lag	36
4.3.2 Mellan norska och svenska adelsprivilegier.....	40
4.4. Den konstanta egna identiteten	43
4.4.1 Frånvaron av definierad egen identitet.....	43
4.4.2 Utgångspunkter: Varande i landet och plikt till kronan och Bohus	43
4.4.3 Territoriell inringning: Rymningar från landet och domsagan	44
4.4.4 Flyttningar från landet	45
4.4.5 Främlingar i landet	47
4.4.6 Jämförelse med svenskar.....	48
4.5 Mellan fred och fred: Krig mitt i övergångstiden	49
4.6 Landsförräderi	51
5. Sammanfattande diskussion.....	55
6. Källor och litteraturförteckning.....	61
6.1 Källpublikationer.....	61
6.2 Anförd litteratur.....	61
6.3 Digitala artiklar och hjälpmedel	63

1. Inledning

1.1 Två gränser i mitten av 1600-talet

Året var 1659. Efter en tids stridigheter hade fred slutits mellan Frankrike och Spanien. Utöver en spansk prinsessa åt den unge solkungen, hade Frankrike vunnit värdefull mark i söder. Gränsen drogs längsmed Pyrenéerna, slingrandes genom befolkade trakter. I överläggningarna förhandlades om var by för sig.¹ Till följd av denna till synes noggranna gränsdragning gentemot spanjorerna, samt den westfaliska fredens preventiva verkan mot ett eventuellt tyskt hot, vädrade den franska statsledningen morgonluft.

Samma år utkämpades ännu ett krig mellan de två nordiska staterna. Genom en chockbelägring av Köpenhamn hade den svenska kronan tillskansat sig ett antal norska och danska områden vid Roskildefreden år 1658. För Bohuslän gav kriget år 1659 inte upphov till några statsrättsliga förändringar. Det förblev ett område under svensk överhöghet.

I våra dagar, 350 år efter Roskildefreden, vore det otänkbart för de flesta svenskar att denna del av den svenska västkusten skulle tillhöra en annan stat. Det skulle strida mot allmän kartgeografisk logik och vår föreställningsvärld såsom den är betingad av landskapsblommor och dylik landskapsromantik. Dessutom har Sveriges gränser varit intakta i 199 år. När Bohuslän blev ett svenskt område var situationen en annan. Tretton år tidigare hade Jämtland och Härjedalen tillfallit Sverige och två år senare skulle Trondheims län komma att återlämnas till den danska kronan. För statsgränser var föränderliga, såväl i Norden som i Europa. Och landskapsblomman infördes först vid 1900-talets början.

1.2 Ansats, syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna uppsats är att utifrån lokalt material undersöka hur beteckningar kopplade till stater och områden användes i Bohuslän under övergångstid. Med övergångstid avses *inte* den nya period då den gamla var helt förbi, som om Östtyskland skulle undersökas veckorna efter Berlinmurens fall. Vad som avses med övergångstid är den period då nya förutsättningar gör sig gällande, men fortfarande existerar sida vid sida med de gamla dito. I motsats till de östtyska invånarna kring 1990 hade de bohuslänska kring 1660 flera alternativ att uttrycka tillhörighet till eftersom både den gamla och den nya staten existerade. Hur såg valmöjligheten ut? Var valet mellan den svenska och den danska sidan

---

¹ Sahlins Peter, *Boundaries: the Making of France and Spain in the Pyrenees*, University of California Press, 1989. s. 44-49.

avgörande för alla andra val? Vilka identiteter definierade man som sina egna och vilka definierades som främmande? Fanns överhuvudtaget ett system i hur identiteterna sorterades? Denna ansats leder mig fram till att definiera följande frågeställningar som vägledande för uppsatsen:

- På vilka sätt berördes verksamheten vid tinget av att det skett en övergång från danskt till svenskt och på vilka sätt berördes den inte?
- Vilka identitetsföreställningar kan skönjas bakom beteckningarna Sverige/svensk, Danmark/dansk, Norge/norsk samt Bohuslän och andra områden?
- Hur växelverkade de egna identiteterna i bohuslänningarnas föreställningsvärld, såsom de kommer till uttryck i källmaterialet?

1.3 Källmaterial och källkritik

För en undersökning av det slag som här skall göras, vore idealt att källmaterialet författats av bohuslänningar som själva var en del av den föreställningsvärld jag ämnar undersöka. Dessvärre är det svårt att få en överblick av källlaget för det bohuslänska 1600-talet. Vad som finns bevarat från lokal nivå på Göteborgs landsarkiv är diverse personliga skriftsamlingar innehållandes brev och dokument av skilda slag. Suppliker som författats av allmogen, riktade till myndighetspersoner vore kanske det lämpligaste materialet, eftersom det skulle leda nära egna formuleringar.² Olyckligtvis har de suppliker som bevarats från Bohuslän gallrats ur arkiven under 1800-talet.

Vad som då återstår att välja på är de personliga arkiven, samt det material där bohuslänningarna befinner sig i kontakt med överheten: domböcker, riksdagsmaterial samt statliga kommissioner och förordningar. Några stickprov i de personliga arkiven ger vid handen att det är ytterst svårt att få en överblick över detta handskrivna material, utan gedigna kunskaper i det bohuslänska 1600-talet. Därför har jag fått nöja mig med sådant material där bohuslänningarna är kontakt med överheten. Genom Folke Almegius tryckta utgåva av *Orust och Tjörns dombok 1662-1667*³ har jag fått möjlighet att (inom ramen för en rimlig arbetstid) gå igenom samtliga rättsfall i ett bohuslänskt härad under drygt fem år av 1660-talet. Denna möjlighet är just så pass bra att den kan betraktas som den i kombination bästa och rimligaste

---

² Supplik = Individuell böneskrift eller respektfull anhållan (SAOL). Sådant material hade dock givetvis inte kunnat ge direkta svar på min frågeställning, då samtidens mentaliteter fortfarande skulle behöva problematiseras.

³ Almegius Folke, *Orust och Tjörns dombok: Del 1, 1662-1667* (Hädanefter "OTD"), Svanesund, 1980.

ingången till ett studium av den bohuslänska gränzonen under övergångstiden. Inte minst för att årtalen på ett utmärkt sätt motsvarar den placering i tid som redan från början var tänkt för denna uppsats, efter freden i Köpenhamn 1660 och kommissionen i Uddevalla 1662.⁴

Domboksmaterialet kompletteras med den bohuslänska adelns *besvärsskrivelser* till de två första riksdagarna (1664 och 1668) som de bohuslänska ständerna var kallade till. Besvären är samtida med domboksmaterialet. Riksdagarna 1664 och 1668 var dessutom de enda som hölls under Karl XI:s förmyndarregering.⁵ Besvärsväsendet hade under stormaktstiden blivit en viktig del av riksdagens arbete. Förslag till besvärssärenden uppkom ofta lokalt, men diskuterades på ett rikstäckande plan innan de lades fram för Kungl. Maj:t. Inom adelsgruppen försiggick detta genom överläggningar på riddarhuset, där man genom ett röstningsförfarande beslöt vilka besvär som skulle läggas fram i riksdagen som *adelns gemensamma besvär*. Ett beredningsutskott sammanställde sedan de framröstade förslagen till en enhetlig skrivelse i punktform. Den lokala adeln tilläts alltså inte vanligtvis att lägga fram sina enskilda besvär på egen hand, utan var hänvisade till att få sina ärenden framröstade på riddarhuset.⁶ Den *bohuslänska adelns enskilda besvär* fick dock något slags undantagstillstånd. Både 1664 och 1668 framlades nämligen deras enskilda besvär vid sidan av adelns allmänna besvär. Utöver dessa undantag framlades den västgötska adelns samt den skånska/ halländska/ blekingska adelns enskilda besvär på motsvarande vis vid riksdagen 1664.⁷ Ur källkritiskt avseende bör följande frågor besvaras innan besvären kan analyseras: Hur såg adelsgruppens sammansättning ut? Hur betraktades positionen som *den bohuslänska adeln*? Dessa frågor kommer att bearbetas före analysdelen, primärt i kapitel 3.4.

Domboken och besvärsskrivelserna är givetvis tillhöriga två olika kontexter. I besvärsskrivelserna uttrycker den bohuslänska adelsgruppen ganska så fritt hur de anser att relationen bör gestalta sig mellan *Bohuslän* och den svenska kronan, såväl som mellan *dem själva* och den svenska kronan. Även i domboken figurerar förvisso adeln i hög utsträckning, men i en annan kontext. Istället för att ge sina generella synpunkter, sker argumentationen *utifrån konkreta situationer* (både vad gäller adeln och de andra ständerna). Detta kan nog så väl ge utrymme för hur man betraktar tillhörighet till stater och områden. På följande sätt

---

⁴ Redogörelser för freden i Köpenhamn och kommissionen i Uddevalla följer i kapitel 3.3: ”En del av det svenska väldet: Ny statsrättslig position”, s. 23.

⁵ Under påföljande riksdag 1672 trädde kungen in i sitt ämbete och på riksdagen 1680 proklamerades det karolinska enväldet.

⁶ Ahnlund Nils, Sveriges riksdag: *Historisk och statsvetenskaplig framställning. Bd 3, Ståndsriksdagens utdanning 1592-1672*, Stockholm, 1933, s. 543-553, samt Rystad Göran, ”Stormaktstidens riksdag 1611-1718”, ur Schüeck Herman (red.), *Riksdagen genom tiderna*, Stockholm, 1985, s. 102f.

⁷ Bergh Severin, *Ridderskapets och Adels Riksdagsprotokoll 1664: Nionde delen* (Hädanefter ”RARP 1664”), Stockholm, 1891, s. 380-397, 467-471.

motiverar historikern Peter Sahlins lämpligheten i att studera domböcker från en tid då en ny statsrättslig gräns fastslagits: "[A]fter [...] the end of the military frontier, the local communities began to appeal to their separate administrations in defense of their rights and boundaries".⁸ Enligt Sahlins följer alltså efter en ny gränsdragning, en period då lokalsamhället växelverkar med de nya myndigheterna om vilka villkor som fortsättningsvis skall vara gällande. Således är domboken en utmärkt källa för att undersöka hur olika identitetsmarkörer användes under denna tid i lokala spörsmål.

Somliga omständigheter bör beaktas vid studium av en dombok. Först och främst är återgivningen av fakta placerad i en särskild kontext där människor står anklagade inför tinget och givetvis inte är benägna att fritt tillkännage alla sina åsikter. Vad som sades i stugorna torde alltså ha ett större källkritiskt värde för min undersökning, men sådant material finns självfallet inte att tillgå. Vidare nedtecknades rimligtvis inte allt som sades. Och än besvärligare: allt som nedtecknades uttrycktes troligtvis inte med *just de* ordalydelserna. Tingsskrivarens förförståelse får således en övergripande makt över vad som var viktigt och oviktigt och hur det var lämpligt att uttrycka sig. Detta kan ha haft viss betydelse även för hur olika identiteter formulerades i protokollet. Hur räddas detta ur ett källkritiskt hänseende? Först och främst måste förstas protokollen ha skrivits så att folk kunde känna igen sig. Samtidigt måste jag medge att somliga delar av min analys kan härledas till skrivarens personliga sätt att uttrycka sig i text. Skrivaren levde emellertid också i Bohuslän på 1660-talet. Han hette Petter Dragman och var en borgare från Marstrand som enligt Almegius' förord var häradsdomare på de flesta av tingen i Orust och Tjörns härad mellan åren 1662-1685.⁹ Petter var alltså sett till sin position säkerligen väl insatt i den föreställningsvärld jag undersöker. Risken för en fullständigt snedvriden undersökning kan således betraktas som minimerad. Det är en bohuslänsk föreställningsvärld som kommer till uttryck i källmaterialet, även om fördelningen mellan deltagarna på tinget och skrivaren inte kan klargöras i detalj.

Alla lokalsamhällets dimensioner kom givetvis inte till uttryck vid tinget. En mängd metoder som syftade till att komma överens och lösa konflikter förekom på lokal nivå. Inom adelsståndet var det vanligt med personliga avtal och inom borgarståndet sköttes mycket inom det enskilda skrået. Allra tydligast är kanske det gemena hushållets system, där husagan och husbondemyndigheten satte tydliga ramar för vardagens roller.¹⁰ Vad som kommer till uttryck vid tinget bör alltså beaktas som undantagsfall, som ett hjälpmedel till de ordinära metoderna

---

⁸ Sahlins, 1989. s. 160.

⁹ OTD, förordet s. I. Det anges i somliga fall att Petter inte är närvarande och ersatt med en annan domare, se t.ex. OTD 640506, s. 129. Här anges att svorenskrivaren Jörgen Larsson satt i rätten å Petter Dragmans vägnar.

¹⁰ Sundin Jan, *För Gud, staten och folket*, Rättshistoriskt bibliotek XLVII, Lund, 1992, s. 18-20.

för att komma överens, med rättshistorikern Jan Sundins ord: "[i] första hand skulle centralmakten ingripa för att skapa ordning, när innevånarna själva inte mäktade detta".¹¹ I ett ideligt läsande av rättsfall är det lätt hänt att glömma att denna kontext inte utgjorde någon vardagslunk för dåtidens människor. Tingen hölls på Orust och Tjörn i *tre till fyra ting per år* och ett ting kunde vara i några dagar, antagligen beroende på hur många mål som var anmälda. Var man anklagad för något var det obligatoriskt att infinna sig vid tinget. De som uteblev blev bestraffade med ett mindre bötesbelopp.

Varken adelns besvärsskrivelser eller domboken kan tillmätas motsvarande källvärde som mer personliga källor (såsom exempelvis informella brev eller skillingtryck) när det gäller att ge en bild av gemene mans upplevda identitet. Fruktbara källor av den typen kan helt enkelt påstås ge större möjligheter till att utvinna människors personliga och fria ord. Däremot kan det källmaterial som används i denna uppsats anses mer ändamålsenligt till ett *ingångsstudium* av de ovan angivna frågeställningarna, eftersom urvalsprocessen är mer välgrundad än om fruktbara personliga källor av informell typ skulle vaskas fram. Detta innebär att undersökningens resultat kan göra anspråk på att ge en helhetsbild av frågeställningarnas applicering på den aktuella typen av källmaterial.

Huruvida iakttagelser av hur områden och stater omnämns i detta källmaterial kan frambringa en samtida bild av bohuslänsk identitet beror på hur identitetsbegreppet definieras. Jag menar att materialet ger en ingång till att förstå en bohuslänsk föreställningsvärld som var relevant för invånarna och därför rimligtvis låg till grund för hur man betraktade sin identitet. Detta påstående är baserat på att identitet definieras som en kollektiv upplevelse, vilken individen på ett eller annat sätt tillägnar sig, vilket torde vara förutsättningen för påståendet att identitet överhuvud skall kunna systematiseras.¹² Detta sagt mycket kort för att motivera att källmaterialet är fruktbart i förhållande till uppsatsens frågeställningar. Vidare definitioner av centrala begrepp och en viktig forskningsbakgrund delges i det följande kapitlet.

---

¹¹ Sundin, 1992, s. 5.

¹² Identitetsforskare är ofta oense om vari en viss tids centrala identiteter bestod, men ense om att de förvaltades på kollektiv basis. När det gäller 1600-talet spelade säkerligen treståndsläran en stor roll i det lutherska enhetssamhället (Montgomery Ingun: *Sveriges kyrkohistoria: 4. Enhetskyrkans tid*, Verbum, Trelleborg, 2002, s. 101-102). Samtidigt rådde en stark ståndsgemenskap, vilket Ernest Gellner framhäver som det äldre samhällets starkaste gemenskapsform (Gellner Ernest, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, New York, 1983, s. 9-10.). Anthony D. Smith framhäver istället betydelsen av *ethnier*. Inom *ethnier* har socialiseringsprocessen ofta upplevts i form av en kollektiv tradition baserad på exempelvis gruppens historia, myter och rådande kultur, menar Smith (Smith Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford, 1986, s. 14, 24-28.) En heltäckande uppräknings av hur kollektiva identiteter har beskrivits kan göras stor, men dessa exempel bör betraktas som tillräckliga. *Nationell identitet* kommer att diskuteras på s. 15. Peter Sahlins' identitetsmodeller, som är av central betydelse för teori- och metodbygget, kommer att diskuteras för sig på s. 18-19. Sahlins' modeller ger också uttryck för ett identitetsbegrepp tolkat såsom en kollektiv upplevelse.

2. Teori och metod: Studiet av gränser och identiteter

2.1 Forskningsläge

Forskningen om de vid Roskildefreden tillfogade landskapen bedrevs under lång tid med starkt nationalistiska förtecken. Dessa utgångspunkter var inte *unika* för just övergångsfrågor, men tog sig naturligtvis *särskilt tydliga* uttryck i detta forskningsfält. Övergångstiden har nämligen betraktats som en *försvenskningssperiod*, med en tydlig deterministisk förförståelse av skeendet däri att historien skrivits ”baklänges”. På denna grund vilar i allmänhet de hjälteberättelser från 1800-talet som gjort anspråk på att rekonstruera ett historiskt skeende utifrån ”de segrande svenskarnas” perspektiv.¹³

I slutet av 1800-talet framväxte ett alltstörre intresse för att undersöka historiska skeenden med hjälp av vetenskapliga metoder, samt i viss mån förflytta perspektivet från individer till statssystem. Genom Carl Ohlson Arcadius’ doktorsavhandling från 1883 fick Bohusläns införlivande med Sverige en sådan belysning. Arcadius analyserar övergångsprocessen genom att iaktta växelspelet mellan den svenska centralmakten och bohuslänningarna, från allmoge till adel. Särskilt viktiga element för försvenskning tillskriver han riksdagsrepresentation och införandet av svensk författning. Utgångspunkterna var fortsatt nationalistiska. På första bladet hävdar Arcadius att Bohuslän smälte in i den svenska monarkin ”ovanligt hastigt och lätt”, vilket förklaras med att varken någon dansk eller norsk nationalitetskänsla kunde skönjas i landskapet.¹⁴ Arcadius beskriver det bohuslänska folket som till sin karaktär självständigt,¹⁵ men hjälplöst. Genom sin tålmodighet i de svåra tiderna i mitten på 1600-talet var de värdiga svenskar.¹⁶

Arcadius’ övergripande slutsats är att den ovanifrån önskade försvenskningen av Bohuslän fullbordades under Karl XI:s regeringstid, då svensk författning började gälla i sin helhet. Jerker Rosén byggde vidare på Arcadius teser i sin Scandia-artikel om stormaktstidens ”provinspolitik” från 1946. Rosén skriver i inledningen att forskningen har besvarat provinsfrågan på olika sätt och exemplifierar med Arcadius’ och den danska Skåneforskaren Knud Fabricius’ resultat. Enligt Roséns beskrivning ville den sistnämnde inte utesluta att

---

¹³ Se ex. Grimberg Carl, *Det svenska folkets underbara öden: Del IV 1660-1707*, Stockholm, 1960 (Texten från 1913), s. 199. I sitt samlingsverk om det svenska folkets historia framhäver Grimberg bl.a. Johan Gyllenstierna som en hjälte då han, efter svenskarnas segrar över danskarna och skånelandskapens inkorporering i Sverige, medlade fred mellan de två skandinaviska folken. Detta fredsmäklade var givetvis till stark fördel för ett mäktigt Sverige och inte lika välkommet för ett förminskat Danmark.

¹⁴ Arcadius, *Om Bohusläns Införlivande med Sverige: Bidrag till Bohusläns historia under senare delen af sjuttonde århundradet*, Kungl. Boktryckeriet, Stockholm, 1883, s. 1.

¹⁵ Arcadius, 1883, s. 115.

¹⁶ Arcadius, 1883, s. 119.

begreppet inkorporerade provinser ”i tidens terminologi” kunde innebära ”en viss provinsiell självständighet”. Arcadius däremot hävdade ”att löftet om bibehållna lagar och privilegier blott hade övergående betydelse”.¹⁷ Rosén skapar en syntes mellan dessa båda påståenden genom att härleda de olikartade behandlingarna av Bohuslän och Skåne till den inrikes statspolitiska utvecklingen i Sverige. Olika typer och grader av försvenskning förklaras av Rosén som betingade av hur statsmakten i Sverige var utformad under olika delar av stormaktstiden. Den självskrivna huvudlinjen från den svenska statsmaktens sida var alltid att provinserna skulle inkorporeras med fullständig uniformitet som målsättning.¹⁸ Denna övergripande ambition bromsades emellertid av högadeln under de två förmyndarperioderna, 1632-1644 och 1660-1672, som eftersträvade en tudelning mellan rike och provins.¹⁹ Utifrån denna förklaringsmodell ger Rosén en exposé över stormaktstidens ”provinspolitik”, vars principer alltså skiftade beroende på om kungen eller adeln fick sista ordet.

Bohusläns ”ovanligt hastig[a] och lätt[a]” inkorporering (med Arcadius’ ord) kan därmed i rosénsk anda härledas till svag motståndskraft från den bohuslänska adeln medan Skånes mer krokiga bana kan förklaras med att en stark adel bromsade försvenskningen tills förmyndarregeringen tog vid år 1660. Under denna erkändes viss provinsiell självständighet samtidigt som riksdagsrepresentation beviljades. Roséns teori leder till intressanta slutsatser. Tyvärr har den dock överexponerats i ett halvt sekel och ofta stått som ensam förklaringsmodell till frågeställningar om övergångstid, i läroböcker som i populärlitteratur.²⁰ Viktigt att erinra sig i sammanhanget är att Roséns artikel rör ”statsledning”, hur tankegångarna rörde sig i Stockholm. Det säger sig självt att övergångsfrågor behöver problematiseras mer, att det inte är tillräckligt att stapla adelsmän, kungar och krig för att ge en rimlig skildring av skeendet då nya områden tillfogades Sverige. För att återge en rimlig bild av historien bör även annat källmaterial beaktas, av icke-statsrättslig karaktär och från lokal nivå. Så har också somliga sökt bygga vidare på Roséns forskning.

Sven Larssons ”När hallänningarna blev svenskar” från 2004 är ett typexempel. Larsson förklarar sitt val av titel med att han vill utveckla Roséns forskning om *när Halland blev*

---

¹⁷ Rosén Jerker, ”Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid: En författningshistorisk skiss”, ur *Scandia 17*, Lund, 1946, s. 226 (Citaten är Roséns beskrivningar av Arcadius’ respektive Fabricius’ arbeten).

¹⁸ Rosén, 1946, s. 232, 236, 248.

¹⁹ Rosén, 1946, s. 238, 246, 252.

²⁰ Se ex. Holmberg Åke, ”Försvenskningstiden”, ur Lönnroth Erik (red.), *Bohusläns Historia*, Almqvist & Wiksells, Uppsala, 1963, s. 212. Holmberg menar att adelns sammansättning i Bohuslän ”[inte var] skickad att leda provinsen i någon slags motståndsrörelse mot den svenska regimen”. Se även Behre, Larsson, Österberg, *Sveriges historia 1521-1809: Stormaktsdröm och småstatsrealitet*, Liber, Stockholm, 2001, s. 171f. I denna förhållandevis nya lärobok förklaras den svenska provinspolitikens enbart utifrån Roséns perspektiv. Jag anser inte detta vara felaktigt, men enfaldigt.

svenskt till när hallänningarna blev svenskar. En konkret följd av detta blir att han reviderar Roséns slutpunkt för Hallands försvenskning från 1683 (då svensk författning infördes), till början av 1720-talet då inga levande hade erfarit den danska tiden – och därmed upplevde sig svenska.²¹ Det är intressant att Larsson överlag vänder på Roséns perspektiv och faktiskt skildrar lokalinvånarna utifrån lokalt källmaterial och således intar ett underifrånperspektiv. Ett problem för Larsson (och andra som grundar sig på Rosén) blir dock att ansatsen i hög grad inriktar sig på ett konfliktperspektiv mellan centralmakt och lokalsamhälle. Larssons övergripande frågeställning lyder: ”Accepterade hallänningarna dessa förändringar utan invändningar eller tvingades dem under protest? Gjorde man rentav motstånd?”²² Ett sådant perspektiv förringar att problematisera *varför* ett sådant eventuellt motstånd uppstod. Var det till följd av nationella motsättningar eller blott en del av vanlig politisk kultur?²³ Avsaknaden av att problematisera sådana frågor förutsätter att ett nationalitetsbyte bör leda till protester, frågan är bara hur de uttrycktes och hur omfattande de var.

Det är en utmaning för forskningsfältet om övergångsfrågor att genom nya infallsvinklar komma åt människors föreställningsvärld. För detta behövs inte bara ett underifrånperspektiv utan också en omvärdering av den svenska statens karaktär och dess invånares identiteter och föreställningar. Frågan är om inte Rosén riktar alltför mycket uppmärksamhet på sin *diakrona* utredning och så förringar de *synkrona* analysmöjligheterna, som att jämföra den svenska 1660-talspolitiken med den franska eller den brittiska. Genom att förbise våra genom nationalism sköljda föreställningar och vidga perspektiven utanför Sveriges gränser kan nya rön åstadkommas kring hur man behandlade en genom fredsfördrag tillfogad region.

En naturlig anknytningspunkt för sådana studier har varit Peter Sahlins berömda studie över den pyreneiska gränsen mellan Frankrike och Spanien. I denna redogör Sahlins grundligt för hur gränsen fastslogs vid pyreneiska freden 1659 och hur den sedan utvecklades in på 1800-talet. Sahlins studie är banbrytande i den bemärkelsen att han låter de statliga ambitionerna utgöra en skuggbild till hur *lokalinvånarna i de gränsnära byarna använde sig av nationell och regional terminologi*. Detta leder honom fram till den djärva tesen att nationella skillnader mellan ”det franska” och ”det spanska” grundlades *vid gränsen*, snarare

---

²¹ Larsson Sven, *När hallänningarna blev svenskar: Ett dramatiskt nationalitetsbyte 1645-1720*, Förlag Utsikten, Emmaboda, 2004, s. 20-24.

²² Larsson, 2004, s. 24

²³ Karl Bergman hävdar angående Blekinges införlivande med Sverige att motståndet som de svenska överhetspersonerna mötte, motsvarade det motstånd som de danska dito hade gjort. Lokalsamhället framstår således hos Bergman som en enhet beroende av en centralmakt men ej beroende av specifik nationell bindning. Vad som uttrycktes i termer av motstånd var istället betingat av ståndsgemenskaper. (Bergman Karl, ”Blekinge efter freden i Roskilde 1658 – perspektiv på en regional integrationsprocess”, ur Gustafsson Harald, Sanders Hanne [red.], *Vid gränsen*, Makadam, Uddevalla, 2006, s. 146-147).

än i Versailles och Madrid. Sahlins menar att gränsdragningen påverkade människors mentalitet till att kategorisera lokala företeelser med hjälp av nationell terminologi. Genom att olika typer av gränser mellan de båda staterna utgjorde tydliga inslag i människors vardag – politiska, juridiska, klerikala och ekonomiska – blev det logiskt att identifiera sig med den ena sidan, eller åtminstone positionera sig avståndstagande mot den andra! Skillnaderna på ömse sidor gränsen märktes där de två systemen skilde sig åt politiskt, juridiskt, klerikalt eller ekonomiskt, och olikheterna tolkades inte sällan som olikheter mellan Frankrike och Spanien.²⁴

Samtidigt som det lokala tolkades in i en vidare fransk eller spansk terminologi, skedde också det motsatta, d.v.s. att utsagor om franskt och spanskt tolkades in i ett lokalt perspektiv. Detta föranleder Sahlins att sammanfatta bybornas identitet som ”a nationalization of the local, and a localization of the national”.²⁵ På så vis skapades en kontakt mellan centralmakt och lokalsamhälle betingad av *nation*, men inte *nationalism* i modern mening. Terminologi härrörande till Frankrike och Spanien användes alltså enligt Sahlins inte för att beskriva ett intimt förhållande mellan land, folk och stat utan för att beskriva olika nivåer av tillhörighet. Därav är det inte förbryllande att sådana termer användes för att skydda sina intressen, exempelvis för att undvika personliga skatter från överheten. Sahlins ser detta som det första steget i skapandet av den nationella identitet som sedermera kom att bli den gängse: ”Nationalization of interest [was] the first step in the construction of national identity”.²⁶

Sahlins resultat har sporrat skandinavisk forskning till att ställa nya frågor rörande den svenska kronans integration av nya landskap under stormaktstiden. Nya framkomliga vägar har uppdragats istället för att likt Arcadius och Rosén definiera författning, förvaltning och domstolsväsen som de identitetsbärande element som kom att kungöra svenskhetens seger gentemot underkuvande provinser. Trondheimprofessorn Steinar Imsen har undersökt Jämtlands historia ur detta perspektiv och hävdar något paradoxalt att landskapet blev starkare knutet till Norge *efter* det norska rikets institutionella försvagande och den danska överhetens övertagande. Imsen härleder detta till att den norska identiteten i Jämtland tillväxte vid *en stark gräns* där mer än en identitet var möjlig och det således fanns något att identifiera sig *emot*.²⁷ Denna studie visar alltså på att Sahlins teorier är tillämpliga även på en svensk-norsk gräns.

---

²⁴ Sahlins, 1989, s. 142.

²⁵ Sahlins, 1989, s. 165.

²⁶ Sahlins, 1989, s. 156.

²⁷ Imsen Steinar, ”Den norske grenselandskapet Jemtland”, ur *Vid Gränsen*, 2006 s. 79.

Tre större verk från början av 2000-talet förefaller idag utgöra en teoretisk ram för forskningsfronten kring dessa frågor. I kronologisk följd²⁸: Professor Harald Gustafssons *Gamla Riken – Nya Stater* samt doktorsavhandlingarna *Ett fattigt men fritt folk* av Jonas Nordin och *Det svenska väldet* av Torbjörn Eng. Gustafsson tar sin utgångspunkt i Kalmarunionens upplösningsskede, där tre nordiska riken blev till två tidigmoderna furstestater. Ambitionen är att utifrån ett europeiskt perspektiv nedbryta den deterministiska förförståelsen av Kalmarunionens upplösning som ett oundvikligt händelseförlopp.²⁹ Gustafsson visar genom ingående redogörelser att Gustav Vasas maktövertagande i Sverige vid Strängnäsriksdagen 1523 näppeligen utgjorde en dödsstöt för unionen. Däremot innebar den ett startskott för en statsbildningsprocess där Gustav Vasa och Fredrik I eftersträvade att åstadkomma varsin stark stat, och samtidigt tränga undan den rättmätige unionskungen Christian II. I denna kontext ifrågasätts forskningens användande av nationella termer på intressanta sätt. Särskilt intressant för denna uppsats är att Gustafsson uppehåller sig vid Norge i allmänhet och norra Bohuslän i synnerhet. Det finns anledning att återkomma beträffande detta.

Jonas Nordin väljer i motsats till Gustafsson att använda *Roséns* teser som utgångspunkt för sin undersökning.³⁰ Han menar på att befrämjandet av uniformitet överlag var den svenska statsmaktens ambition och anser att man därmed med rätta kan använda ordet försvenskning för att beskriva den process som varsamt men bestämt infogade provinserna i den svenska ordningen. Han poängterar att denna beskrivning sammanfaller med statsmaktens *ambitioner*, men att verkligheten inte alltid tillät ambitionerna att realiseras. Nordin menar att dessa ambitioner ger bäst uttryck för statens mentalitet.³¹ Ofrånkomligt är dock att Nordin liksom Rosén med rätta kan kritiseras för att förklara integrationspolitiken utifrån rådets överläggningar i Stockholm. Detta blir tydligt i formuleringar som dessa: ”Av stor vikt för försvenskningen...”, ”En framkomlig väg för försvenskning...”³² Detta kritiserar Torbjörn Eng i sin snart efterföljande doktorsavhandling. Han hävdar bl.a. att Nordin har *missuppfattat*

---

²⁸ Den kronologiska följden är värd att notera då Nordin tecknar sina teorier i polemik mot Gustafsson, och Eng på motsvarande sätt i polemik mot Nordin.

²⁹ Gustafsson Harald, *Gamla riken nya stater: Statsbildning, politisk kultur och identitet under Kalmarunionens upplösningsskede 1512-1541*, Atlantis, Stockholm, 2000. En europeisk referens som Gustafsson hänvisar till är utvecklingen i Storbritannien, med sammanslagningen mellan England, Skottland och Wales. Forskningsområdet belyses som en slumpartad praktiskt orienterad utveckling av Steven G. Ellis i ett antal artiklar, exempelvis ”From Dual Monarchy to Multiple Kingdoms: Unions and the English State 1422-1607” ur *The Stuart Kingdoms in the Seventeenth Century: Awkward Neighbours*, A.I. Macinnes & Jane Ohlmeyer (red.), Dublin, 2002.

³⁰ Nordin Jonas, *Ett fattigt men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Symposium, Eslöv, 2000, s. 142f.

³¹ Nordin, 2000, s. 437.

³² Nordin, 2000, s. 52-55.

uniformitetens retorik när han tolkat denna som konkreta anspråk. Eng menar istället att uniformitetsformuleringarna utgjorde en *fasad*, högst lämplig för en absolutistisk statskultur som gärna medvetet definierade sin maktsfär i avsaknad av tydliga gränser.³³ Genom nya fruktbara begrepp introducerar sedan Eng en annorlunda bild av hur den svenska staten var konstruerad under tidigmodern tid. Dessa och andra angelägna begrepp för denna uppsats blir nu föremål för diskussion.

2.2 Begrepp

För att sakligt och medvetet hålla uppsatsen inom ramen för det forskningsläge jag just har tecknat, är det väsentligt att definiera några begrepp. I min analys kommer jag förvisso att primärt använda källornas beteckningar, men en begreppsapparat blir givetvis behjälplig i arbetet. Först utreds begrepp som rör *staten*, därefter *statens delar* och slutligen *statens invånare*. Identitetsbegreppet har redan utlagts kort men tillräckligt i fotnot 12.

2.2.1 Staten: Konglomeratstat eller enhetsstat

Det är uppenbart att den tidigmoderna staten existerade under andra förutsättningar än den nationalstat nutidens svenskar är uppvuxna med. Hur den tidigmoderna staten och nationalstaten skiljer sig åt i detalj har varit föremål för många undersökningar av oöverskådlig mängd. Att utreda detta är dock inte nödvändigt för syftet med denna uppsats. För att förklara hur den tidigmoderna staten var beskaffad tags ofta utgångspunkten i tidig medeltid, då Europas statssystem bestod av små icke-territoriella maktsfärer utan tydliga yttre gränser. De följande seklerna erhöll centralmakterna alltstörre möjligheter att tillfoga sig kapital, få sina beslut legitimerade av ståndsförsamlingar samt kontrollera handel och kyrka. Under 1800-talet renderade denna utveckling i ett antal europeiska nationalstater med tydligt definierade gränser.³⁴ Den tidigmoderna staten kännetecknas enligt denna modell av utvecklingen mellan den *i någon mån* territoriella staten och den *strikt* territoriella staten. Utmärkande är alltså först och främst *processen av statsbildning*, en tid då staten utvecklades successivt i maktresurser och uniformitet, tillika en övergångsperiod mellan det relationsbaserade kungariket och den territoriellt baserade statsapparaten. Att exakta territoriella anspråk inte hade en central betydelse blottlägger Sahlins i sin undersökning av den pyreneiska gränsen. De politisk-historiska och naturgeografiska argumenten som

---

³³ Eng Torbjörn, *Det svenska väldet: Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala, 2001, s. 256-260. Peter Sahlins hävdar detsamma, se Sahlins, s. 86.

³⁴ Tilly Charles, *Coercion Capital and European States AD 990-1990*, Blackwell, Oxford, 1992, bl.a. s. 51-54.

användes till att legitimera gränsen, anpassades efter situationen. Hade den franska militären kapacitet att ockupera en större del av dalen, eller uppnådde medlarna diplomatisk framgång, fann man en ny naturgräns som legitimering för detta.³⁵ Man kunde också legitimera en ny gräns genom att framhäva en annan som redan fanns – de flesta överhetsinstitutionerna hade nämligen olika gränser, t.e.x. militär, kyrka, skatteuppbärande, domstol och handel.³⁶ Detta visar att det i gränsstudier är fruktbart att utgå från att alternativa lösningar var tänkbara och inte skriva historia utifrån facit, hur vi vet att det blev. Detta visar också att vad som brukat betecknas som nationalisering, i sig kunde vara praktiskt orienterad under tidigmodern tid, att man efter politiska lyckokast legitimerade sina anspråk i en terminologi som härrörde till staten Sverige eller staten Danmark.

Harald Gustafsson har beskrivit den tidigmoderna staten såsom en konglomeratstat – en stat med flera regioner som tillhörde staten under olika villkor. Detta var ett utslag av att staten under denna tid inte baserade sin makt på territorier utan snarare förbindelser av olika slag. Så bestod exempelvis den danska konglomeratstaten under 1600-talet av Danmark, Norge och Holstein, där de två sistnämnda innehade en egen statsrättslig ställning, egna privilegier, egna lagar och viss mån egen förvaltning.³⁷ Holstein tillhörde dessutom även det tysk-romerska riket. Jonas Nordin motsätter sig uttryckligen Gustafssons karaktärisering av den svenska 1600-talsstaten som en konglomeratstat och menar istället att denna ”kan betraktas som en enhetsstat så nära detta ideal man i samtiden hade möjlighet att komma”. Detta är en följd av att han tolkar de statliga ambitionerna som bestämmande av dess karaktär³⁸, vilket uppenbart skiljer sig från Gustafssons utgångspunkt som är statens uppenbara tolerans av att inhysa olika riksdelar på olika villkor.

I situationer då centralmakten sökte etablera sig i en ny region var förhandlingspositionen god för de lokala eliterna. Gustafsson har visat att Gustav Vasa vid Kalmarunionens upplösning lockade Norge med långtgående friheter för att knyta sig till Sverige istället för Danmark eller den gamla unionsskapelsen.³⁹ Vidare har Peter Sahlins övertygande visat att den nationella terminologin vid gränsen i första hand utgjordes av administrativt språk, som lokalinvånarna själva kunde fylla med innehåll. Han menar att statens mål i tidigmodern tid aldrig var att skapa mer än politisk-administrativ uniformitet, ett minimum av ordning och politisk lojalitet. De kulturella uttryck som förknippades med den

---

³⁵ Sahlins, 1989, s. 29-50, i synnerhet s. 50.

³⁶ Sahlins, 1989, s. 28.

³⁷ Gustafsson, 2000, s. 25-27.

³⁸ Nordin, 2000, s. 437.

³⁹ Gustafsson, 2000, s. 84. Bland friheterna medgavs att man skulle få behålla sin norska lag.

politisk-administrativa terminologin härrör Sahlins till lokalsamhällets egna (underifrån skapade) föreställningar.⁴⁰

Nordins källmaterial är i allmänhet författat av personer i högre kretsar. I de fall undersökningen ger sig in på gränsfrågor behandlas inte vad som tänktes och tycktes *vid* gränsen, utan enbart vad som sades *om* gränsen. Nordins tes blir därför gällande gränsfrågor betingad av sådant som inte var aktuellt för gränsbefolkningen. Exempelvis är hans betraktande av Skåne som en naturlig del av Sverige, beroende av att man visste att regionen tillhörde Magnus Eriksson under 40 år på 1300-talet.⁴¹ Trots att Nordin övertygande visar att denna föreställning var väl utbredd i högre kretsar, torde inte den typen av idéhistoriska frågor vara av betydelse för den bohuslänska föreställningsvärld jag ämnar undersöka. Mitt ärende är mer närliggande Sahlins och Gustafsson än Nordin, kopplat till undersökningens uppgift. Det bör sannolikt ha funnits en medvetenhet om att det för ett nytt landskap i Sverige var fullt möjligt att erhålla särskilda villkor, såväl ur ett nordiskt som ur ett europeiskt perspektiv. Om Bohuslän i enlighet med Arcadius' teori snabbt och lätt blev integrerat i enhetsstaten Sverige, hade begärandet av särskilda villkor varit ett slag i luften. Sahlins' och Bergmans undersökningar gör dock gällande att gränsbefolkningen istället uppträdde självsäkert i förhandlingar och dessutom fick lön för mödan. Detta rimmar väl med karaktäriseringen av den tidigmoderna staten som fortsatt mer betingad av förhandlingsbara relationer än begränsade territorier. Alltså är det rimligt att låta denna förhandlingssituation vara undersökningens brännpunkt. Samtidigt är det intressant att bära med sig Jonas Nordins tes och vara vaksam på huruvida det finns något i källmaterialet som styrker påståendet om en svenska enhetsstat med uniformitetssträvan.

2.2.2 Statens delar: Vælde, rike, provins

Den vanligaste distinktionen av den svenska tidigmoderna statens delar har varit den mellan *rike och provins* som återfinns hos Jerker Rosén, som förklarar dikotomin enligt följande: "[a]ntingen har [man] medborgarrätt med svenska lagar, privilegier och onera eller också hålles utanför och då lever under egna lagar och med ett eget skattesystem".⁴² I Roséns anda beskriver Nordin provinserna som "[b]ihang med en lösare tillknytning till denna

---

⁴⁰ Sahlins, 1989, s. 127. Sahlins menar att lokala sedvänjor definierades som tillhöriga samma kultur som den stat man identifierade sig med. Detta i dikotomi till staten på andra sidan gränsen. Vidare kunde staten väljas på grundval av skattesatser, politisk stabilitet och juridiska åtskillnader mellan de båda nationerna. Att territorierna i sig inte betraktades som nationstillhöriga var en förutsättning för detta.

⁴¹ Nordin, 2000, s. 56-64, i synnerhet s. 59 där Nordin i en gedigen fotnotsapparat underbygger påståendet att Skåne från svenskt håll uppfattades som en återerövrad riksdal.

⁴² Rosén, 1946, s. 242.

enhetsstat”.⁴³ Provinserna var enligt Nordin de områden som den svenska staten i brist på maktmedel misslyckats med att inkorporera. Roséns och Nordins modeller är strikt dualistiska – antingen är en region tillfullo integrerad i riket Sverige, eller så är den det inte alls.

Harald Gustafsson har identifierat problematiken med att betrakta de svenska och danska enhetsstaterna såsom Nordens två riken, eftersom även Norge i samtiden uppfattades som ett rike. Även vid politiska kriser då Norge inte hade någon självskriven talesman, förväntades att man kunde förhandla med Norge såsom man kunde förhandla med ett rike.⁴⁴ Lika självklart i samtiden var att de svenska och danska besittningarna i Nordtyskland betraktades som delar av ett annat rike, nämligen det tysk-romerska. Sådana nya infallsvinklar har föranlett Torbjörn Eng att presentera en ny terminologi som är mer koherent med samtidens föreställningsvärld. Eng kallar den tidigmoderna statens (ibland ospecificerade) maktsfär för *vælde*. Nyttillfogade landskap blev omedelbart en del av det svenska väldet, oavsett om de var en del av det tysk-romerska eller norska riket. Detta märks exempelvis i statsrättsliga dokument samt på nya kartor.⁴⁵ Även i kungatituleringar märks att delar av andra riken än det svenska kunde erkännas som underlydande den svenske regenten. Eng framhåller att man i riksrådet diskuterade att infoga formuleringen *kung över delar av Norge* i kungens titulatur för att beskriva överhögheten över Trondheims län och Bohuslän.⁴⁶

Det fortsatta erkännandet av riket Norge, över hundra år efter dess införlivande i ett danskt välde, visar på hur otänkbart det föreföll att *utplåna* ett annat rike. Ett norskt rikets existens var inte beroende av en statsbildning fri från det danska väldets överhöghet, utan existerade i sig självt i den politiska kulturen.⁴⁷ Det i populärhistoriska kretsar ofta anförda påståendet att svenska kungar eftersträvade en utplåning av ”Danmark” bör således betraktas som frikopplat från den samtida förståelsen av stat och rike.⁴⁸ Somliga traditionella förklaringsmodeller till Bohusläns införlivande med Sverige bör också ifrågasättas. Arcadius har hävdade att Bohuslän integrerades snabbare än Skåne i den svenska monarkin till följd av *den perifera positionen i den danska monarkin*.⁴⁹ Med hjälp av Engs begreppsapparat blottläggs en brist i Arcadius’ arbete, i det att han inte beaktar Bohusläns plats i *Norges rike*,

---

⁴³ Nordin, 2000, s. 437.

⁴⁴ Gustafsson, 2000, s. 140.

⁴⁵ Eng, 2001, s. 189.

⁴⁶ Eng, 2001, s. 188.

⁴⁷ Eng, 2001, s. 193, Gustafsson, 2000, s. 252.

⁴⁸ Se t.ex. Herman Lindqvists artikel i Aftonbladet mot bakgrund av Roskildefredens 350-årsdag, *Kungens mål var att Danmark skulle utplånas*, <http://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/hermanlindqvist/article1908492.ab>, 2008-02-28. Lindqvist menar att det var ett mål att ”en gång för alla utplåna Danmark och inlemma det i ett ännu större svenskt rike”.

⁴⁹ Arcadius, 1883, s. 1.

som var allt annat än perifer. Bohusläns statsrättsliga position är alltså inte jämförbar med Skånes, Blekinges och Hallands, då dessa var områden i ett annat *rike*, om än i samma *välde*. Sammanfattningsvis hjälper Engs distinktion mellan rike och välde till att precisera Bohusläns statsrättsliga position på ett sätt som förhindrar begreppsförvillning.

2.2.3 Statens invånare: Nationell identitet, lojalitet och försvenskning

Som tidigare nämnts har Bohusläns och Skånelandskapens integration i det svenska väldet traditionellt betraktats som ett lyckat resultat av en statlig uniformitetssträvan.⁵⁰ Slutprodukterna blev försvenskade landskap. Det faktum att det dröjde ända till 1683 innan svensk författning infördes har gjort dessa teorier i behov av kompletterande förklaringar. En populär sådan har varit att framställa någon form av *regional särart* hos lokalinvånarna såsom motarbetandes centralmaktens uniformitetsambitioner.⁵¹ Motståndet har alltså antagits bero på etniska grunder *till följd av att hela situationen* (ett övergående från den danska staten till den svenska) *tolkats som en etnisk konflikt*.

Etniska förklaringsmodeller blir aktuella om beteckningarna svenskt, norskt och danskt tolkas som betingade av nationalism eller separatism, vilket bygger på ställningstagandet att nationalism är en essentiell företeelse (primordialism). Kritikerna menar att detta är en anakronistisk föreställning och att nationalismen är en modernistisk uppfinning (modernism). Denna skolbildning har en stark företrädare i historikern Ernest Gellner, som menar att *1800-nationalismen* var helt banbrytande såtillvida att den för första gången *förenade alla samhällsklasser inom ett visst område*. Tidigare, menar Gellner, hade europeisk adel haft mer gemensamt med varandra (oavsett hemvist) än med sina undersåtar. Likaså fanns en större gemenskap bland präster från olika stift än mellan präst och församling.⁵² En motsatt hållning företräds av Jonas Nordin, som definierar 1600-talets Sverige som en *etnisk-kulturell gemenskap*, så stark på det idémässiga planet att han betecknar den som ett *förstadium till ideologi*. Nordin förklarar alltså den ideologiska nationalismens genombrott på 1800-talet som en *ökad gradskillnad* av sedan länge existerande tankestoff. Ökningen förklaras med att staten tillhandahöll nya maktresurser.⁵³

---

⁵⁰ Arcadius, 1883, s. 107-111.

⁵¹ Detta perspektiv genomsyrar många framställningar. Sven Larssons om hallänningarnas försvenskning har redan nämnts som ett exempel på detta. Ett perspektiv som utgår från regional särart kan också skönjas hos Bagge & Mykland, som framhäver att en samtidig källa förtäljer att de bohuslänska bönderna vände sig till den dansk-norska militärens Ivar Krabbe för att med vapenmakt försökte stoppa överlämnandet av Bohuslän till Sverige. (Bagge & Mykland, s. 153). Jag menar att denna historieskrivning riskerar att ge upphov till ett enfaldigt tankesätt hos sina läsare.

⁵² Gellner, 1983, s. 8-11, 39.

⁵³ Nordin, 2000, s. 446-450. För Nordins kritik av Gellner se s. 30-31.

Varken den primordialistiska eller den modernistiska teorin hjälper mig nämnvärt i denna undersökning. Huruvida nationell identitet förekom i det svenska respektive det danska väldet på ett emotionellt plan är inte min uppgift att ta ställning till. Däremot är det fullt rimligt att betrakta eventuella sådana som satta ur spel i gränzonen. Skillnaderna mellan de skandinaviska staterna gällande religion, tradition och historia var också så pass små att man svårligen kan argumentera för att någon betydande etnisk-kulturell differens skulle ha komplicerat valet av lojalitet till endera kungen. Vad jag måste ta avstånd från är alltså en renodlad primordialistisk uppfattning om att det statsrättsliga skiftet mellan Danmark-Norge och Sverige *i sig* var etniskt betingat. Därför är det inte särskilt träffande att beteckna skiftet som ett *nationalitetsbyte* utan snarare ett *lojalitetsbyte*. Men lojalitetsbytet kan ha inneburit mer än enbart förändrade statsrättsliga förhållanden. Min undersökning syftar just till att utröna *vad* lojalitetsbytet innebar för identitetsbildningen i sin helhet såsom den kan skönjas i Bohuslän på 1660-talet.

2.3 Avgränsningar

I en uppsats som i första hand tar en kulturhistorisk ansats, är risken att detaljer kring kamerala och administrativa förhållanden blir alltför dominerande. Efter att ha fått en uppfattning om 1600-talets skattesystem kan jag konstatera att ju fler detaljer som ger sig tillkänna, desto mer kan *förklaras* i bohuslänningarnas argumentation. Att uppnå maximal kunskap inom dessa områden för att på rationell basis kunna förklara anspråken och bedöma dess rimlighet vore dock ett alltför omfattande arbete. Detta skulle dessutom leda till att en *annan* uppsats författades än den jag skisserat.⁵⁴ Nej, ansatsen i denna uppsats är snarare att *förstå* än att *förklara*. Lockelsen i att utreda alla faktiska administrativa förhållanden måste därför motarbetas till förmån för andra analysmetoder, som istället problematiserar de identitetsmarkörer som är ingångar till samtidens människors föreställningsvärld gällande identitet. Det är viktigt att påpeka att denna uppsats inte gör anspråk på att (om det nu vore möjligt) rationellt kartlägga argumenten alternativt agera historisk domstol angående huruvida de framförda anspråken var rimliga eller ej utifrån samtidens skattesystem.

Avgränsningen i tid till åren 1662-1668 ger föga utrymme för jämförelser med tiden *innan* såväl som för tiden *efter* i Orust och Tjörns härad och i Bohuslän. Detta beror inte på en misstro för att det vore olönsamt att studera dessa perioder, snarare beror det på att jag har

---

⁵⁴ En sådan uppsats skulle bli en mer forskningsuppdaterad fast sämre påläst version av Carl Ohlson Arcadius' framställning, vilket vore långt ifrån syftet.

bedömt en *djupare* analys av tidsperioden 1662-1668 som mer intressant. Studien uppnår faktiskt ändå en komparativ karaktär genom att resultaten jämförs med andra studier av regioner under samma tidsperiod.

För att materialet skall sovras på bästa sätt, samtidigt som alltför subjektiva synpunkter bakbinds, kommer analysen att begränsas till de delar av källmaterialet där beteckningarna *Sverige/svensk, Danmark/dansk, Norge/norsk* samt *Bohuslän* och andra *områden* uttrycks explicit. Slutsatserna utifrån detta material kan sedan förhoppningsvis öppna upp för att med mer välgrundade teoretiska redskap utreda övriga spörsmål, i vilka termer av ovanstående typ endast förekommer implicit i texten. En sådan analys kommer dock inte att rymmas i denna uppsats.

2.4 Metodiska angreppssätt

Min avsikt är inte att leta efter en bestämd medveten idé kring identitet, än mindre spår av nationalism, utan istället *systematisera de identiteter som förekommer i materialet*. I första hand undersöks de beteckningar till vilka avsikten uttrycktes explicit. För att kunna problematisera dessa formuleringar behövs dock tolkningar över vad som *implicit* avsågs med att använda sig av dessa beteckningar. I detta arbete blir metodiska avvägningar givetvis angelägna, i syfte att låsa fast forskarens subjektivitet vid ett antal intersubjektivt prövbara punkter.

Kvalitativa analyser i form av texttolkningar har ofta betecknats såsom *hermeneutiska studier*. Med detta avses studier där forskaren eftersträvar att uppnå ett organiskt förhållande med textens samtid, att dess begrepp och koder blir begripliga inom ramen för forskarens föreställning. I denna process är det angeläget att se upp för att landa i två fallgropar: För det första, att behandla de historiska personerna i undersökningen med förblindande sympati. För det andra, att applicera sina egna värderingar på en helt annan historisk kontext. Båda fallgroparna undanskymmer den egentliga uppgiften, att ta del av en föreställningsvärld som var rådande för 350 år sedan.⁵⁵

En analys av de samtida föreställningarna (mentaliteterna) i ett historiskt material bör ta avstamp i formuleringar där ledtrådar till människornas mentalitet förefaller vara tillgängliga. Metoden för sådana studier har kulturanthropologen Clifford Geertz betecknat som *thick descriptions*, tolkningar av uttryckssätt i en främmande kultur som sätts i sammanhang av de

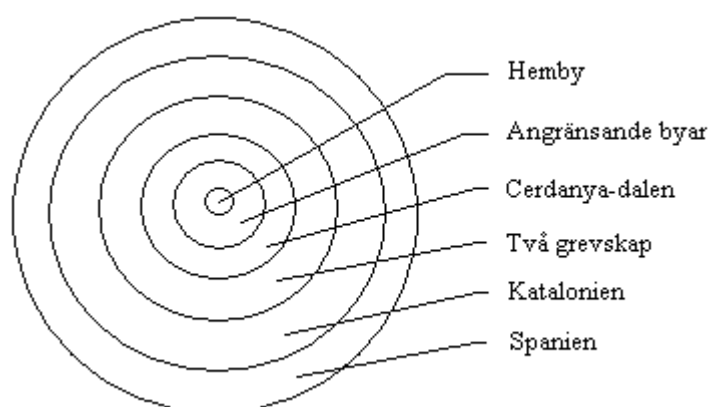
---

⁵⁵ För en diskussion kring dessa frågor, se Dahlgren Stellan & Florén Anders , *Fråga det förflutna – en introduktion till modern historieforskning*, Lund, 1996, s. 273-282.

tanke- och begreppsstrukturer som förefaller ha varit giltiga inom den studerade kulturen. Jag håller denna grundhållning som mer fruktbar än en *psykologiskt färgad hermeneutik* där kulturen härleds till individuella psykologiska fenomen. Enligt Geertz' synsätt består en kultur i en kontext med socialt etablerade meningsstrukturer.⁵⁶ Ett viktigt metodiskt knep för att ta del av dessa är att *inte* betrakta avvikelser från det gängse som undantag, utan snarare *ledtrådar* till att förstå tanke- och begreppsstrukturer som skiljer sig från våra. Denna tankegång är förstås särskilt tillämpbar på identitetsföreställningar, där avvikelser från vårt nationalistiska tankesätt gärna avvisas som slumpartat vid första anblicken. Geertz' karaktärisering av *thick descriptions* inom ramen för hermeneutiska studier blir en metodisk utgångspunkt för denna uppsats. Konkret innebär detta att det inte är av primär relevans för undersökningen huruvida en viss identitet kommer till uttryck frekvent eller enbart vid något enstaka tillfälle, just eftersom mentaliteter sällan formuleras uttryckligen.

För att systematisera iakttagelser av identiteter i en teoretisk ram finns hjälp att finna i Peter Sahlins' modeller över *identities* och *counter-identities* (i det följande fritt översatt till svenska: *kontraidentiteter*). Dessa är mycket tillämpliga i en uppsats som denna där flera identiteter samt deras relation till varandra är föremål för undersökning. Utan modeller av dessa slag skulle uppsatsens resultat bli lösa antaganden. Med hjälp av denna metod uppnår studien en komparativ karaktär och ställer krav på källmaterialet att iakttagelser av intressant art skall kunna förenas med andra i en symmetri som i och med Sahlins' pyreneiska gränsstudie är beprövad rimlig för 1600-talets identitetskonstruktioner.

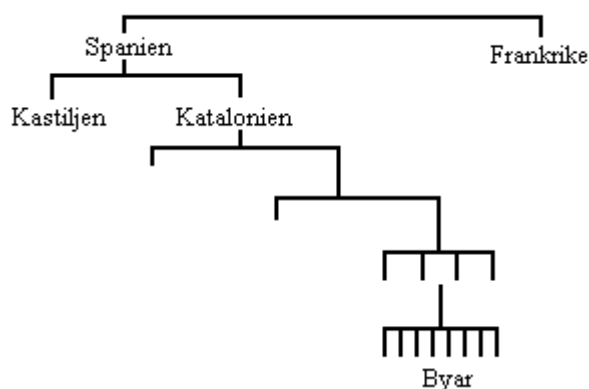
Figur 1: Identitet i flera nivåer, enligt Peter Sahlins⁵⁷

⁵⁶ Dahlgren, Florén, 1996, s. 193f.

⁵⁷ Sahlins, 1989, s. 111.

Figur 2: Schema över förhållandet identitet – kontraidentitet, enligt Peter Sahlins⁵⁸

Med figur 1 vill Sahlins visa hur Cerdanyadalens invånare identifierade sig med olika termer, från den lokala hembyn till den spanska statsmakten. Sahlins menar att de olika nivåerna i denna identitetsbildningsmodell inte behövde sammanfalla territoriellt. Byborna kunde uppfatta sig som spanjorer utan att definiera den mark de bebodde som spansk.

Med figur 2 vill Sahlins visa att de egna identiteterna också hade en motsvarighet i form av en kontraidentitet. Sahlins menar att den egna identiteten rentav blev till som ett svar på en kontraidentitet.⁵⁹ Figur 2 ger en mall för att placera in dessa motsatspar av identiteter. Denna tes, att identiteter samspelar i motsatspar, blir således en utgångspunkt för undersökningen. Samtidigt som medgivandet av denna förutsättning för undersökningen innebär en åtstramning av tolkningsramen, stänger den också utrymmet för att *helt godtyckligt* systematisera identitetsföreställningar, vilket torde vara ett vanskligt företag. En metodisk målsättning för denna uppsats är att efter analys av källmaterialet systematisera de iakttagna identitets- och kontraidentitetsföreställningarna med hjälp av Sahlins' modeller.

Jag ämnar vidare vara uppmärksam på hur de egna identiteterna, de höga och de låga, växelverkade. Finns det fall där olika egna identiteter i olika nivåer ställdes i motsättning till varandra? Eller omvänt, finns det fall där olika egna identiteter var riktade åt samma håll i gemensamma intressen? Enligt Sahlins är denna växelverkan, kallad "*a nationalization of the local and a localization of the national*", grundläggande för hur en hållbar symmetrisk identitet bildas på längre sikt.⁶⁰

⁵⁸ Sahlins, 1989, s. 112.

⁵⁹ Sahlins anknuter här (s. 220) till den norske antropologen Fredrik Barth som menar att gränser baserade på relationer är mer primära i mänsklighetens historia än gränser baserade på territorier: "The boundaries to which we must give our attention are of course social boundaries, though they may have territorial counterparts. If a group maintains its identity when members interact with others, this entails criteria for determining membership and ways of signalling membership and exclusion. Ethnic groups are not merely or necessarily based on the occupation of exclusive territories". (Barth Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, London, 1969, s. 15).

⁶⁰ Sahlins, 1989, s. 165.

3. Bakgrund: Gränzonen Bohuslän

3.1 Båhus län och lagdömet Viken: Generella förutsättningar

Det område vi idag kallar Bohuslän räknades under Medeltiden till det mest urbana norska området *Viken*, som sträckte sig på ömse sidor om Oslofjorden och ända ner till Göta Älv.⁶¹ Klerikalt lydde hela området under biskopen i Oslo.⁶² Vid Göta älv möttes de tre nordiska rikerna som hade utkristalliserats under Medeltiden: Norge norr om, Danmark söder om och Sverige öster om. Gränserna mellan dessa rikerna var mycket diffusa och löpte genom befolkade bygder. Under 1200-talet fick det svenska riket direktkontakt med Nordsjön genom en smalt utformad korridor på den yta som Göteborg idag är beläget. Närheten mellan grannstaterna gav södra Bohuslän en typisk gränzonskaraktär och det geografiska läget gav upphov till att landskapet färgades av borg- och befästningsbyggen.⁶³ Fästningen vid udden där Nordre Älv och Göta Älv möts gav upphov till namnet *Båhus len*, som från och med 1500-talet betecknade det område vi idag kallar Bohuslän. Även andra områden av Viken blev vid denna tid separata län.⁶⁴ Länet var i sin tur under min undersökningsperiod indelat i fem fogderier: Norra Viken, Södra Viken, Hisingen, Inlandet samt Orust och Tjörn.⁶⁵ Norra och Södra Viken utgjorde tillsammans Ranrike kontrakt medan Hisingen, Inlandet samt Orust och Tjörn utgjorde Älvsyssel kontrakt.⁶⁶ I juridisk mening utgjorde hela *Båhus len* gemensamt *Vikens lagdöme*. Den medeltida benämningen *Viken* avsåg alltså under min undersökningstid lagdömet i Bohuslän medan *Bohus* avsåg länet.

Samtliga städer som under första halvan av 1600-talet innehade stapelrätt återfanns i länets södra delar: Kungälv, Marstrand och Uddevalla. Den norska eliten hade överlag sina sätesgårdar i området från Oslofjorden till Bohuskusten. Även ur militärt avseende var området viktigt och inhyste ett av Norges tre regementen. De övriga två fanns i Akershus och i Trondheim.⁶⁷ Ur naturgeografiskt hänseende utgjorde det bohuslänska området en sunnanfjällsk utpost för det norska riket.⁶⁸ Bohusläns primära strategiska funktion får dock

---

⁶¹ Mykland Knut (red.), *Norges historie 15: Historisk atlas, oversikter, register*, Oslo, 1979, karta nr. 56. (Sidnummer finns ej i denna bok. Numreringen sker istället efter kartorna.)

⁶² Mykland (red.), *Norges historie 15*, 1979, karta nr. 55.

⁶³ Lindkvist Thomas, Västsverige som en medeltida gränzson, ur Imsen Steinar, *Grenser och Grannelag i Nordens historie*, Capellen, Oslo, 2005, s. 252-262.

⁶⁴ Mykland Knut (red.), *Norges historie 15*, 1979, karta nr. 70.

⁶⁵ Mykland (red.), *Norges historie 15*, 1979, karta nr. 71.

⁶⁶ Mykland (red.), *Norges historie 15*, 1979, karta nr. 59 och 73.

⁶⁷ Mykland Knut, *Norges historie 7: Gjennom nødsår og krig 1648-1720*, Oslo, 1977 s. 41.

⁶⁸ Bagge Sverre & Mykland Knut, *Politikens Danmarkshistorie; oversat af Ole Schierbeck: Norge i Dansketiden*, Politikens forl. Cop., Köpenhamn, 1987, s. 153.

sågas ha varit den som handelsregion. Handeln mellan de tre rikena samt västerut bedrevs utifrån den bohuslänska kusten. Genom en intensiv tullverksamhet fanns möjligheter att bedriva lyckad protektionistisk handel. I svensk-danska fredsförhandlingar var bohustullen en återkommande stötesten.⁶⁹

I allmänhet utgjorde tullinkomsterna en viktig inkomstkälla inom det norska området. Knut Myklands skattestatistik visar att 62 % av de totala skatteintäkterna i Norge utgjordes av tullavgifter, vilket vida överstiger de danska siffrorna.⁷⁰ Den omfattande smugglingsverksamheten i Bohusläns historia är ett resultat av dessa förutsättningar.⁷¹ Det bör i sammanhanget påpekas att denna verksamhet primärt utövades av vanligt folk av försörjningssyften, inte av profiterande banditer.⁷² Att även den svenska centralmakten värnade starkt om västkusthandeln är otvetydigt mot bakgrund av grundandet av Göteborg 1624 samt betalningen av den jättelika lösensumman på en miljon riksdaler som återbördade Älvsborgs fästning 1619.⁷³

Bohuslän var alltså som region i det norska riket beläget nära både gräns och centrum samt viktigt ur såväl politiskt, ekonomiskt och militärt avseende.

3.2 En del av det norska riket, underställt det danska väldet

Efter Kalmarunionens upplösning i början av 1500-talet skiljer sig den norska utvecklingen från den svenska och den danska, där Gustav Vasa och Fredrik I grundlade två tidigmoderna furstestater. Under denna tid var Norge delat i olika intressesfärer. Grovt skissat förespråkade makteliterna i Trøndelag och Östlandet den gamle unionskungen Christian II, medan Vestlandet och Bohus stöttade Fredrik.⁷⁴ Gustav Vasa erbjöd ett tredje alternativ och var troligtvis seriös i sina ambitioner då han under flera år ockuperade Viken.⁷⁵ Slutligen blev emellertid Norge en del av det danska väldet under kung Fredrik. Harald Gustafsson har utlagt Norges nära knytning till det danska väldet som orsakad av oplanerade maktkamper. I Kalmarunionens upplösningsskede var varken Gustav Vasa, Fredrik I eller Christian II

---

⁶⁹ Linge Lars, "Göta älv – en riksgrens med problem", ur *Grenser och Grannelag i Nordens historie* s. 270ff.

⁷⁰ Bagge & Mykland, 1987, s. 337f. I Norge kom 5 % av de totala statsintäkterna kom från skatteupptagning i byarna, medan hela 62 % utgjordes av tullintäkter. Motsvarande siffror i den danska rikshalvan var 23 % från skatter och 15 % från tull. Mot bakgrund av dessa siffror är det föga förvånande att den skånska tullen följde den danska taxan men att den bohuslänska anpassades "efter den taxa som i Sverige är bruklig" (Holmberg, 1963, s. 199).

⁷¹ Linge, 2005, s. 270.

⁷² Denna möjlighet till försörjning var i allmänhet tillstädes i gränstrakter. Jfr Sahlins, 1989, s. 140.

⁷³ Linge, 2005, s. 264ff.

⁷⁴ Gustafsson, 2000, s. 183.

⁷⁵ Gustafsson, 2000, s. 87.

intresserade av ett självständigt Norge. Eftersom Norge utgjorde en gråzon fanns förvisso en möjlighet att få över regionen på sin sida, men också en uppenbar risk att denna möjlighet skulle nyttjas av konkurrenterna. Därför blev det extra viktigt för den segrande parten, d.v.s. Fredrik I, att knyta Norge nära det danska väldet.⁷⁶ I kungens titulatur fortsatte dock Norge att benämnas som ett eget kungarike och man erkändes egna lagar och privilegier. 1547 tillsattes en *Norges rikes kansler* och 1572 en *Norges rikes statsholder*.⁷⁷ Samtidigt var det högst angeläget att Norge inte skulle erkännas som ett kungarike *för sig*. Föreställningen om att man kunde förhandla med Norges rike skulle bort.⁷⁸

Under Christian IV (regent 1597-1648) gjorde den danska centralmakten ansträngningar för att den norska delen av det danska väldet skulle fungera till belåtenhet. Inte minst markerades detta genom en frekvent kunglig närvaro i Oslo (staden fick fortsättningsvis bära dennes namn: Christiania). 1604 utgavs en varsamt reviderad version av Magnus Lagaböters landslag under namnet *Kung Christian IV:s norska lagbok*.⁷⁹ Revideringen likriktade de norska lagarna med de danska, men principiellt utgjorde dem en separat samling. Detsamma gällde kyrkoordningen, som beviljats av den danska kronan.⁸⁰ Detta kom att få en avgörande betydelse efter Roskildefreden, då det var denna norska lag som fortsatte gälla i Bohuslän.

Ur ekonomiskt avseende var Bohuslän och Norge knutet direkt till den danska kronan. Skatteintäkterna sändes till Köpenhamn och till följd av den alltmer sargade krigsekonomi transformerades praktiska tjänsteålägganden till direkta pengaskatter. Skattetrycket sköt i höjden åren före kriget mot Sverige 1658.⁸¹

På det militära planet åtnjöt Norge emellertid både ekonomisk och organisatorisk självständighet. Utskrivningar och liknande sköttes alltså internt inom Norge utan större dansk inblandning. I Kalmarkriget 1611-1613 uppträdde den norska armén som en självständig del av den danska under epitetet *Norges rikes makt*.⁸² Efter Kalmarkriget gick den danska överheten hårt åt dem som inte bidragit på den norska sidan i kriget. Uttryckte detta ett fördanskningssträvande? Nej, utifrån förståelsen att *lojalitet* var det som begärdes av överheten i konglomeratstaten var det istället ett självklart straff för att man svikit sin plikt mot överheten, oavsett etnisk tillhörighet. Detta blir särskilt tydligt i Jämtland där böter

---

⁷⁶ Gustafsson, 2000, s. 168-171.

⁷⁷ Bagge & Mykland, 1987, s. 88-90.

⁷⁸ Gustafsson, 2000, s. 251-254

⁷⁹ Bagge & Mykland, 1987, s. 135-136.

⁸⁰ Reformationen i Norge genomdrevs på initiativ av den danska kronan. Den ledande norska adeln såg dock en fördel i att behålla den katolska konfessionen. Så blev inte fallet. (Bagge & Mykland, 1987, s. 92).

⁸¹ Bagge & Mykland, 1987, s. 152.

⁸² Bagge & Mykland, 1987, s. 130, 136.

kombinerades med en *ny trohetsed* till kungen av Danmark.⁸³ Militärstrategiskt var den norska flanken en mycket gynnsam resurs för den danska kronan. Norge var i beskydd av fjällen enklare att försvara än Danmark, särskilt i ljuset av den bittra erfarenheten i Sveriges ockupation av Själland. Det efterföljande kriget 1659 blev en framgång för de norska trupperna, som trängde in i både Jämtland och Bohuslän och återfick Trøndelag vid freden i Köpenhamn året därpå.⁸⁴ För bohuslänskt vidkommande innebar detta andra krig i ordningen främst civil förödelse.

Sammanfattningsvis var det norska riket relativt autonomt i juridiskt och militärt avseende, men starkt bundet till den danska kronan ekonomiskt och utrikespolitiskt. Det är högst väsentligt att Bohuslän vid Roskildefreden 1658, genom sin norska tillhörighet befann sig i en helt annan statsrättslig position i det danska väldet än Skåne och Halland.⁸⁵ Skåne utgjorde en central del i det danska kungariket medan Halland snarast var att betrakta som en politisk periferi. Bohuslän var förvisso mer fjärrmat från den danska statsledningen, men å andra sidan ur många avseenden en viktig del i det norska riket.

3.3 En del av det svenska väldet: Ny statsrättslig position

Efter Roskildefreden drogs gränserna om och hela västkusten hamnade under svenskt herravälde. Men hur betraktade samtiden förvärvet av Bohuslän? Torbjörn Eng's undersökning av samtida kartor visar att man från svenskt håll skilde på förvärven av Skånelandskapen respektive Bohuslän. Medan Skåne ritades som en del av ett svenskt välde, valde kartografer systematiskt att med gränslinjer och annorlunda färger placera Bohuslän i Norge. På en holländsk karta från samma tid gestaltas en liknande syn. Skåne tituleras som *Nya södra Götaland*, medan Bohuslän fick bära den intressanta beteckningen *Norvegia suecica* (Svenska Norge). Jämtland, som i välvillig mening kan hävdas ha en gemensam historia med Sverige (främst betingat av klerikala gränser), ritades däremot inte som en del av Norge. Inte heller förekom någon beteckning i stil med *Svenska Danmark* avseende Skånelandskapen.⁸⁶ Det har sällan uppmärksammats att Bohuslän faktiskt överlämnades till den svenska kronan under en annan paragraf än Skåne, Blekinge, Halland och Bornholm.⁸⁷

---

⁸³ Bagge & Mykland, 1987, s. 137, 138.

⁸⁴ Bagge & Mykland, 1987, s. 156.

⁸⁵ Lindkvist, 2005, s. 255-257.

⁸⁶ Eng, 2001, s. 378-382.

⁸⁷ Gustafsson Harald, "Att göra svenskar av danskar", ur Frandsen Karl-Erik, Johansen Jens Chr.V. (red.), *Da Østdanmark blev Sydsverige*, Skippershoved, 2003, s. 38-39.

Den svenska statsmakten tillämpade olika administrativa åtgärder gällande Bohuslän. Ur *kyrkligt* avseende blev landskapet uppstyckat mellan Skara, Göteborgs och Karlstads stift. Prästerna skulle vara edsvurna till den svenske kungen.⁸⁸ *Handelspolitiskt* knöts regionen till Göteborg. Kungälv och Uddevalla miste sin stapelrätt och Marstrands stadsprivilegier begränsades.⁸⁹ Bohuslänska borgare och köpmän förväntades flytta till Göteborg och därigenom bilda en ny regional enhet. Den lukrativa handeln skulle dirigeras om i svensk favör. Istället för en fri handel mellan Bohuskusten, Sydnorge och Jylland, skulle varorna förtullas i Göteborg (och i viss mån i Marstrand). Skärgårdsborna förlorade mycket på detta, då de fick sälja sin fisk för en billigare penning i Marstrand. Att 1660-talet var en sillperiod i bohuslänska vattnen hjälpte föga.⁹⁰ De som levde nära gränsen i norr tilläts fortsätta handla med Sydnorge, mot höga tullavgifter.⁹¹ År 1680 fastställdes slutligen en *officiell* bindning i bildandet av *Göteborgs och Bohus län*.⁹² Detta förfarande var inte unikt ur ett europeiskt perspektiv. På motsvarande sätt knöt den franska statsmakten befolkningen i sin del av Cerdanya-dalen till staden Perpignan.⁹³

Kännedom om de handelspolitiska styrningarna får dock inte leda till en syn på Bohuslän som politiskt omyndigförklarat. Nordin betraktar Bohuslän som akterseglat under 1660-talet med hänvisning till att regionen inte berördes av Malmö recess från 1662.⁹⁴ Vad han inte beaktat är att frågor om Bohuslän behandlades separat till följd av att det tillhörde det norska riket. I skuggan av Malmökommissionens arbete dirigerades samma år en motsvarande kommission till Uddevalla för att förhandla med representanter från de bohuslänska ständerna om den svenska tillhörighetens villkor. Kommissionens protokoll finns bevarade på Riksarkivet. Tyvärr har det i denna uppsats inte funnits utrymme att beakta detta material. Kontentan av arbetet framgår emellertid av Åke Holmberg och C. O. Arcadius samstämmiga återgivningar⁹⁵, att en översikt över skillnaden mellan norsk och svensk lag utarbetades men emellertid inte kom att bringa klarhet i det praktiska användandet av de juridiska bestämmelserna.⁹⁶ Under de följande 18 åren kom alltså norsk lag att gälla vid de bohuslänska tingen, i undantagsfall kompletterad med svensk lag. Detta är en viktig bakgrund till min undersökning.

---

⁸⁸ Holmberg, 1963, s. 193, 199.

⁸⁹ Holmberg, 1963, s. 199.

⁹⁰ Arcadius, 1883, s. 90.

⁹¹ Arcadius, 1883, s. 101.

⁹² Holmberg, 1963, s. 203f.

⁹³ Sahlins, 1989, s. 117.

⁹⁴ Nordin, 2000, s. 71.

⁹⁵ Eventuellt har Åke Holmberg inte heller studerat detta material utan litat till Arcadius' återgivning.

⁹⁶ Arcadius, 1883, s. 4-9, Holmberg, 1963, s. 216-218.

En nyckelfråga för tidigare forskning, i synnerhet för Jerker Rosén, har varit frågan om riksdagsrepresentation.⁹⁷ De vid Brömsebrofreden tillfogade landskapen Jämtland och Gotland beviljades genast plats på riksdagen. På riksdagen i Göteborg 1658 sköts frågan om de bohuslänska ständernas representation på framtiden, men på den efterföljande riksdagen 1660 beslutades att de skulle inkorporeras i de svenska: de stånd och enskilda adelsmän i de nya provinserna som avlagt ed till Sverige skulle fortsättningsvis kallas till riksdagen.⁹⁸ Fredrik Persson har analyserat de skånska adelsmännens agerande på den första riksdagen efter immatrikuleringen (1664) och funnit att de både uttalat sig om mycket och tagit plats i ett flertal olika utskott.⁹⁹ Detsamma kan inte hävdas om de bohuslänska dito. Endast *en* bohuslänsk adelsman, Knut Bildt, introducerades på riksdagen 1664.¹⁰⁰ Knuts underskrift saknas dock i 1668 års riksdagsprotokoll och ingen bohuslänsk medverkan kan skönjas från det året.¹⁰¹ Inte heller några bohuslänska präster representerade något av de tre stift länet var indelat i.¹⁰² I borgarståndet fanns två bohuslänska representanter enligt protokollet från 1668.¹⁰³ Mot bakgrund av detta framstår det som en gåta att Åke Holmberg med utgångspunkt i riksdagsrepresentation skriver följande: ”Bohusläns företrädare var visserligen få, men deras villiga närvaro kontrasterar mot Skånes kallsinnighet och bestyrker intrycket, att Bohuslän från början var det ur försvenskningssynpunkt mest lätthanterliga av de erövrade landskapen”.¹⁰⁴ Som nämnt har Persson dessutom visat på hur ett antal skånska adelsmän näppeligen uppträdde med kallsinnighet på riksdagen 1664, utan tvärtom med engagemang. Kvar står alltså Holmbergs ”intryck”, som är att Bohuslän ur försvenskningssynpunkt var det mest lätthanterliga landskapet.

Kallelsen till riksdagen följdes *inte* av svensk lags införande, såsom varit fallet för Jämtland och Gotland. Denna *juridiska* autonomi tillerkändes med Roskildefredens reservation ”så wijda dhe icke köpa eller strida contre leges fundamentales aff Sweriges chrono” – alltså såvida de inte stred mot den svenska kronans fundamentallagar. *Kronans fundamentallagar* var emellertid inte ett dokument, utan en allmän benämning på sådana akter som behandlade rikets styrelse och organisation i stora drag. Roskildefredens formulering var

---

⁹⁷ Rosén, s. 228. Åke Holmberg förefaller dela Roséns bedömning eftersom han ständigt återkommer till frågan om de nya regionernas riksdagsrepresentation (Holmberg, i synnerhet s. 209).

⁹⁸ Holmberg, 1963, s. 194, 209.

⁹⁹ Persson Fredrik, ”Riddare av det juridiska gränlandet”, ur *Da Østdanmark blev Sydsverige*, 2003, s. 100-103.

¹⁰⁰ RARP 1664, s. 466.

¹⁰¹ Bergh Severin, *Sveriges Riddarskaps och Adels Riksdags-protokoll 1668: Tionde delen* (hädanefter RARP 1668), Stockholm, 1893.

¹⁰² Liedgren Jan, *Prästeståndets riksdagsprotokoll 2, 1660-1664*, Uppsala 1954, s. 302-305.

¹⁰³ Ahnlund Nils, *Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden*, Uppsala 1933, s. 42.

¹⁰⁴ Holmberg, 1963, s. 211.

mer inskränkande än den som var under förhandling med Svenska Pommern. Samtidigt var den mer försiktig än de som använts vid Brömsebrofreden om Jämtland och Gotland.¹⁰⁵ I praktiken innebar Roskildefredens formulering att den norska lagen bibehölls som utgångspunkt i Bohuslän. Den danska rättshistorikern Inger Düring menar dock att formuleringen i Roskildefreden innebar att svenska skatter och majestätsrättigheter kunde legitimeras om kronans representanter fann skäl till detta.¹⁰⁶ Bohuslän blev således ett juridiskt gränsland mellan norsk och svensk lag. Sett till riksdagsrepresentation och handelsbestämmelser, fick dock Bohuslän mer gemensamt med Sverige.

Den första tiden under den svenska kronan skildras i allmänhet som en svår tid. Krigets förödelse och ett fortsatt hårt skattetryck vållade armod hos befolkningen. Dessutom, hävdar den norske historikern Knut Mykland, flydde en betydande mängd bönder över den nya gränsen till Norge, främst de som deltagit i kriget på den norska sidan men även andra.¹⁰⁷ Jens Lerbom har dock visat på att de halländska dito i huvudsak var arbetsvandringar och menar att migrationsmönstren stämmer väl överens med det tidigmoderna Europa. Föreställningen av flyktströmmar bör alltså beaktas med varsamhet.¹⁰⁸

3.4 Den bohuslänska adeln

Historieskrivningens bild av den bohuslänska adeln präglas av dissonans. Å ena sidan tillhörde Bohuslän det adelstäta sydnorska området. Å andra sidan beskrivs den regionala adeln som svag och handlingsfattig. Låt oss bringa klarhet i dessa påståenden!

Den danska kronans relation till den norska adeln speglade i mångt och mycket dess relation till Norge i allmänhet. Norsk adel tillerkändes av den danska kronan *andra* privilegier än sin danska motsvarighet. Ståndets politiska makt var definitivt begränsad. Samtidigt var dess privilegier till jord mer långtgående, i det att de *tilläts att räkna sina gårdar som skattefria, även då de flyttat därifrån*.¹⁰⁹ Den bohuslänska adelns villkor skilde sig alltså betydligt från den svenska och den danska, som hade tillgång till politisk makt men inte alls lika generös skattefrihet.

---

¹⁰⁵ Gustafsson Harald, "Att göra svenskar av danskar", ur *Da Østdanmark blev Sydsverige*, 2003, s. 39-40.

¹⁰⁶ Dübeck Inger, *Fra gammel dansk til ny svensk ret: Den retlige forsvenskning i de table territorier 1645-1683*, Köpenhamn, 1983, s. 23-27.

¹⁰⁷ Mykland, *Norges historie 7: Gjennom nødsår og krig 1648-1720*, s. 52.

¹⁰⁸ Lerbom Jens, "Flyttare, flyktingar, återvändare", ur Nilsson Fredrik, Sanders Hanne, Stubbegaard Ylva (red.), *Öresundsgräser*, Makadam, Halmstad, 2007, s. 124-127.

¹⁰⁹ Bagge & Mykland, 1987, s. 90-91.

Mot bakgrund av detta är det inte särskilt märkvärdigt att stora delar av den norska adeln gifte in sig med dansk adel och flyttade närmare centralmakten i Köpenhamn. På så vis kunde man utöka sin politiska makt, samtidigt som man genom de generösa privilegierna i Norge kunde behålla sin skattefria jord. 18 i Danmark boende adelsmän förfogade 1639 över hela 40 % av det norska adelsgodset.¹¹⁰ Ur adelssynpunkt var alltså Norge en perifer del av det danska väldet. Av de deltagande på ständermötena i Christiania var åtskilliga bosatta i Danmark, men ägde skattefria gårdar i Norge.¹¹¹ En liknande situation förekom samtidigt i de fransk-spanska gränstrakterna, där fransk adel hyrde ut sina gårdar i det perifera gränslandet för att etablera sig i Spanien, vilket medförde större möjligheter. Detta förhållningssätt var dock bara hållbart så länge gränsen var etablerad och politiskt stabil, såväl i Pyrenéerna som i Norge.¹¹²

De stora omvälvningarna i den bohuslänska adelns sammansättning under mitten av 1600-talet förklaras bäst utifrån tre orsaker. *För det första* begränsades de förmånliga rättigheterna till skattefri jord allteftersom kronans tillgångar magrade. 1639 ställdes krav på att en sätesgård måste ha varit bebodd av adel i minst 40 år för att erhålla skattefrihet och 1646 fastslogs att nya skattefria gårdar i fortsättningen behövde beviljas av kungen.¹¹³ Detta gjorde det förstas mindre lönsamt för de danskboende adelsmännen att behålla sina bohuslänska besittningar. *För det andra* innebar Roskildefreden att ägarna till de bohuslänska godsens behövde bli den svenske kungens undersåtar och det kunde vara politiskt riskabelt att spela ett dubbelspel.¹¹⁴ *För det tredje* innebar utropandet av det danska kungliga enväldet år 1660, med nya långtgående skattekrav på adeln, en än större skillnad mellan de två stater man behövde balansera mellan.¹¹⁵ Av dem som före 1658 ägde bohuslänska gårdar, var två kvinnor ännu dominanta i regionen under 1660-talet: *Margareta Hvitfeldt* och *Dorotea Bjelke*.

Margareta Hvitfeldt hade i avsaknad av syskon ärvt stora landegendomar, som blev ännu större i och med äktenskapet med Tomas Dyre 1635. Hon var änka och hade inga ättlingar. 1664 donerade hon sitt arvegods till den svenske kungen. Dorotea Bjelke (1612-1674) var född i Trondheim och tillhörde Norges rikaste adelsätt. Hennes far *Jens Oveson Bjelke* var Norges rikes kansler under den långa perioden 1618-1659. Från sitt första

---

¹¹⁰ Rian Øystein, *Aschehougs Norgehistorie: Bd 5, Den nye begynnelsen: 1520-1660*, Oslo, 1995 s. 177.

¹¹¹ Mykland, 1977, s. 183.

¹¹² Sahlins, 1989, s. 151f. Sahlins påpekar att denna utveckling påbörjades först efter att fred varit rådande en längre tid.

¹¹³ Arcadius, 1883, s. 22-31.

¹¹⁴ Jojan Vadenbring visar med sin artikel i antologin *Vid gränsen* hur balanserandet med lojalitet till två kungar krävde livet som insats. Den danskfödde baronen Jörgen Krabbe miste sitt liv efter ha slutit sig till den svenske kungen utan att tydligt deklarerat att hans trohetsband med den danske dito därmed hade upphört. (Vadenbring Jojan, "Om vi blifver svensk", *Vid gränsen*, 2006, s. 175).

¹¹⁵ Mykland, 1977, s. 335.

äktenskap, med Daniel Knutson Bildt (1602-1651), hade hon tre söner som alla figurerade i Bohuslän under min undersökningsperiod: Knut, Jens och Kristian Bildt. Släkterna Hvitfeldt och Bjelke/Bildt framträder titt som tätt i Orust och Tjörns dombok 1662-1668, då bägge ägde gårdar i detta härad och deras adliga villkor var föremål för rättsliga spörsmål till följd av den nya gränssituationen.

Intressant för denna uppsats är att kartlägga vilka adelsmän som representerade Bohuslän mellan åren 1662-1668. De uppräknings jag har använt mig av är (1) den över adelns representanter vid Uddevallakommissionen 1662 samt (2) den som finns i anslutning till underskrifterna i "Adeln i Bohus läns besvär" till riksdagen 1668. För den adliga besvärsskrivelsen från 1664 finns inga underskrifter från upphovsmännen, endast en från lantmarskalken.¹¹⁶

Representanter för den bohuslänska adeln 1662 och 1668

<u>Kommissionen i Uddevalla 1662</u> ¹¹⁷	<u>Adelns i Bohus läns besvär 1668</u> ¹¹⁸
Dorothea Bjelke	Gabriel Rosenskiöld
Margareta Hvitfeldt	Knut Bildt
Knut Bildt	Jens Bildt
Rutger von Ascheberg	Kristian Bildt
Peder Krabbe	Rutger von Ascheberg
Peder Månesköld	Sven Rank

Utöver de ovan nämnda var även Peder Krabbe och Peder Månesköld av norsk adelstillhörighet. Månesköld hade tjänstgjort som kapten vid Bohus regemente sedan 1656. Övriga nya namn (von Rosenskiöld, Ascheberg¹¹⁹, Rank) var tillhöriga svensk lågadel och hade genom militära karriärer tilldelats bohuslänska gods. Dessutom hade de två förstnämnda gift in sig med den övriga bohuslänska adeln. Gabriel Rosenskiöld var gift med Dorothea Bjelke såväl som Rutger von Aschebergs syster Anna Elisabeth von Ascheberg var gift med Knut Bildt. Sven Rank var adlad 1652, överbefälhavare för Älvsborgs regemente och hade av den svenska kronan tilldelats 15 hemman i Bohuslän för sina militära insatser.

---

¹¹⁶ Adelns interna förhandlingar på Riddarhuset leddes av lantmarskalken, utsedd av regeringen och ofta hämtad från lågadeln. (Rystad, 1985, s. 65).

¹¹⁷ Arcadius, 1883, s. 7. Tyvärr har det inte funnits tid att kontrollera gentemot Arcadius' källmaterial på RA att namnlistan är korrekt och komplett.

¹¹⁸ Ridderskapets och Adelns Riksdagsprotokoll 1668 (hädanefter RARP 1668), s. 511.

¹¹⁹ Rutger von Ascheberg (1621-1693) var en typisk nykomling inom den svenska adeln, bördig från det tyskspråkiga Kurland. Under Karl X Gustafs tid var han regementschef och deltog i bl. a. tåget över Stora Bält. Under Karl XI:s tid blev han sedermera högste befälhavare och sedan Skånska kriget slut 1680, generalguvernör över Skåne, Halland, Bohuslän och Blekinge samt en av kungens viktigaste rådgivare.

Arcadius kommenterar adelsgruppens sammansättning efter Roskildefreden med dessa ord: ”Snart innehades större delen af den bohuslänska frälsejorden af medlemmar af svenska adelsfamiljer med svenska sympatier, intressen och förbindelser”.¹²⁰ Stämmer detta?

I viss mån kan gruppen från 1668 anses vara mer lojal med den svenska statsmakten, då de norska adelsätterna Krabbe, Månesköld och Hvitfeldt fallit ifrån.¹²¹ Samtidigt återfinns 1668 fyra representanter från det bjelkska huset, som var den rikaste *norska* adelsätten. En av dessa, Knut Bildt, skulle dessutom komma att ta ställning för den danska sidan i Skånska kriget och avsluta sina år bosatt på Thorsegaard utanför Fredrikstad, som den danske kungens undersåte.¹²² Visst kan tendensen skönjas att svensk nyadel fyller ut den bohuslänska adelsgruppen. Samtidigt gifter de in sig med inneboende adel. Utvecklingen mellan 1662-1668 kan alltså på goda grunder betraktas som relativt konstant, utan större förändringar i adelns sammansättning. Således kan adelns besvärsskrivelser till riksdagen betraktas som yttranden från en relativt samlad grupp som representerade *den bohuslänska adeln*. Då blott cirka hälften av underskrifterna ur ett etniskt-territoriellt perspektiv kan påstås härstamma från Bohuslän, är det synnerligen tydligt att en tolkning som härleder yttrandena till någon form av etnisk konflikt blir missvisande. Ett mer fruktbart perspektiv är att teckna författarna som en sammansatt grupp av privilegierade personer av olika härstamning (talandes svenska, norska, danska och tyska) som utifrån en position som finns i konglomeratstaten (den bohuslänska adeln) använder sig av de verktyg som är tillgängliga för att hävda sin sak. Vilka emotionella och/eller politiska motiv som låg bakom detta kan svårligen sägas utifrån mitt källmaterial och det är inte heller särskilt intressant. Adelsgruppen uppträdde i enlighet med det gängse politiska tillvägagångssättet, nämligen genom att utgå från det territorium de företrädde och argumentera både för sina egna intressen och för de andra ständernas. Enligt Nils Ahnlund var detta en allmän tendens under 1600-talet och det är mycket tydligt i mitt källmaterial hur adeln vid sidan om sina privilegier även argumenterar för skattebönder och skärgårdsbor.¹²³

3.5 Lokalsamhällets skattesystem, titlar och funktioner

Lokalsamhällets övriga ståndstillhöriga (präster, borgare och allmoge) levde under andra juridiska och politiska förutsättningar än adeln. Karl Bergman har genom en artikel i

---

¹²⁰ Arcadius, 1883, s. 7.

¹²¹ Frånvaron av en hvitfeldtsk representant 1668 kan emellertid bero på att arvegodset vid den tidpunkten var testamenterat till den svenska kronan.

¹²² Elgenstierna Gustaf, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor: Del I*, Stockholm, 1998, s. 378.

¹²³ Ahnlund, *Sveriges riksdag*, 1933, s. 339.

antologin *Öresundsgränser* visat hur adelns och allmogens argumentation skilde sig åt i 1660-talets Skåne. Adeln tog sin utgångspunkt i privilegierna, uppträdde mer genomtänkt och slugt och mer underbyggda argument. Allmogen företrädde en mer direkt konfrontationslinje och krävde skattesänkningar.¹²⁴ Detta var inte så underligt. Den allmänna tendensen under 1600-talet att plikter och tjänster ersattes med direkta penningskatter, gällde både på danska och svenska förhållanden och de många extraskatter som den danska kronan tog ut på 1650-talet blev ofta till permanenta skatter, oavsett vilken sida om gränsen man tillhörde. Att av skatteplaneringsskäl ta sin tillflykt till endera sidan gränsen mellan det svenska och det danska väldet förefaller alltså inte ha varit till någon nytta.

Den vanliga norska förvaltningen i Bohuslän kvarstod under 1660-talet men de titlar som innehades av ämbetsmän kunde i allmänhet vara fortsatt norska.¹²⁵ Det var emellertid inte fullständigt nödvändigt att fortsatt bruka de norska namnen. När den svenska kronan tillsatte en ny ämbetsman fick han i allmänhet en svensk titel. Så kallades exempelvis förvaltningschefen Harald Stake¹²⁶ för *landshövding* istället för *länsherre*, som var den norska motsvarigheten.¹²⁷

Funktionerna vid tinget bibehölls enligt norsk ordning: *länsmän* och *fogdar* ansvarade för att se till att lokalinvärnarna betalade sin skatt och ställde dem till svars som uteblev med denna. I Orust och Tjörns härad betalades skatten faktiskt i flera fall till den svenske riksdrotsen Per Brahe och dennes fogde Anders Larsson. Denne kunde benämnas både som fogde¹²⁸ och befallningsman¹²⁹.

---

¹²⁴ Bergman Karl, "Konfliktlinjer och rumsrig mångfald i det tidigmoderna Skåne" ur *Öresundsgränser*, 2007, s. 30-33.

¹²⁵ Arcadius, 1883, s. 17-22.

¹²⁶ Harald Stake (1598-1677) fick av den svenska kronan 50 hemman i Bohuslän. Stake hade som ung varit kammarjunkare hos Gustav II Adolf. Han tillskrevs ett flertal hjältedåd under det trettioåriga kriget. 1654 blev han friherre under Karl X Gustav och var landshövding i Skaraborgs län fram till dess han fick motsvarande position i Bohuslän. (Elgenstierna Gustaf, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor: Del VII*, Stockholm, 1998, s. 528)

¹²⁷ Arcadius, 1883, s. 9-17.

¹²⁸ OTD, 630223-6, s. 45.

¹²⁹ OTD, 621120-13, s. 35.

4. Analys: Perspektiv ur Orust och Tjörns dombok 1662-67

4.1 Upplägg

Analysdelen är upplagd på följande vis. Delkapitel 4.2 och 4.3 ger en bild av hur det *danska* respektive *det norska* gestaltas i källmaterialet. I så god mån som möjligt sker jämförelser med hur *det svenska* förekommer på motsvarande vis i samma kontext. Detta syftar *inte* till att ge en ingående översikt över vad de administrativa förändringarna bestod i, utan visar hur beteckningarna i praktiken förekommer i mitt källmaterial. Delkapitel 4.4 syftar till att undersöka de sammanhang där olika beteckningar används som kontraidentitet till vad som kan anas härröra till den egna identiteten. Slutligen bidrar delkapitel 4.5 och 4.6 med två intressanta perspektiv på hur den föregående analysen kan grundlägga en större förståelse för de frågor som behandlas. I 4.5 undersöks hur kriget 1659 (mellan de båda frederna) skildras i källmaterialet och i 4.6 diskuteras ett fall av landsförräderi, som åstadkom det mest omfattande tingsprotokollet och som inbjuder till en givande analys inom ramen för min undersökning.

4.2 Mellan danskt och svenskt

4.2.1 Kontinuitet mellan dansk och svensk tid

De flesta gånger Sverige eller det svenska omnämns i källmaterialet, är i kontexter som ”nu i den svenska tiden” eller ”sedan vi är komna under kronan av Sverige”. Detta ställs i motsatsförhållande till ”den danska tiden” och ”under den tid vi ännu var under kronan av Danmark”.¹³⁰ Att ”den svenska tiden” betecknade en *ny* tid, innebar emellertid inte att politiska och ekonomiska förhållanden för lokalbefolkningen på Orust och Tjörn ställdes på huvudet. Traktens fogdar och befallningsmän ämnade fortsätta driva in de skattesatser som varit gällande under den danska tiden, även de restskatter som kvarstod från denna tid. Restskatten ifrågasattes i flera mål, bl.a. av bonden Anders Torsson i Assmunderöd. Denne krävde en fullmakt från befallningsman Sven Andersson för att gå med på att betala restskatten från 1657. Befallningsmannen svarade med en attest från Gregor Nilsson, som varit fogde under den danska tiden, om att Anders resterade med skatt. Till detta bevis fogades sittande landshövdingens befallning från 1658 om att indriva all skatt som kunde restera

---

¹³⁰ Exempel på alla dessa varianter kommer att anges längre fram i analysen. En dubbelexponering vore i det här fallet onödig.

till den danska kronan. Befallningsmannen fick rätt vid tinget och Anders ålades rättegångskostnaderna för sitt processande, i enlighet med gängse ordning.¹³¹ Dessutom blev han två år senare stämd för att ha beskyllt befallningsmannen Sven Andersson för att denne skulle ha begärt oskäligen skatt som han inte hade makt att utkräva.¹³²

Huruvida bonden Anders Torsson upplevde en nationell motsättning i att betala sin danska skatt till svenskar går inte att avgöra utifrån tingsprotokollet. Han kan lika gärna ha försökt prata bort sin rests katt. Däremot kan konstateras att det ur tingets synvinkel saknades anledning att ifrågasätta huruvida dansk skatt kunde betalas till svenskar. Snarare fungerade hänvisning till *dansk* myndighet som en överhetens bekräftelse av en obetald skatt som självfallet skulle betalas. Ifrågasättande av detta var trots mot överhet.¹³³ Liksom man hänvisade till dansk överhet, hänvisade man till svensk överhet. Både danska myndigheter (före 1658) och svenska myndigheter (efter 1658) ansågs alltså legitima att åberopa för att belägga något inför tinget. Den smidiga övergången blir särskilt tydlig där en länsman från den danska tiden, Didrik Käll, så sent som 1666 stämde en änka på 22 års förliden skatt. Den f.d. länsmannen lyckades emellertid inte genomdriva sitt mål. Han föll dock inte på att dansk tid blivit svensk, utan på att han inte kunde bevisa sin fordran tillräckligt väl.¹³⁴ Tinget agerande alltså inte godtyckligt bara för att den var positionerad i ett gränsland under ett nytt välde. *Existensen av papper* var primär, inte det statsrättsliga skiftet.

Genom att ta hänsyn till fattade beslut av överheten före 1658 då Bohuslän var en del av den danska konglomeratstaten, upprätthölls en kontinuitet i förhållandet mellan överhet och lokalsamhälle. Detta gällde inte endast konflikter *med överheten* utan även lokalinvärnarnas tvister *med varandra*. Följande två exempel illustrerar detta:

År 1647 hade Jöns Gullbrandsson i Vräländ lånat ut en större summa pengar mot ett antal kläder i pant, ett lån som han 20 år senare krävde ränta på (ett högst krävande fall för tinget, med tanke på 1600-talets väldiga inflation!)¹³⁵ Ärendet behandlades på samma sätt som de som sträckte sig två år tillbaka i tiden. Samma år stämde lagrättsmannen Anod Bryntesson på bärgarlön för en tunna olja som några sockenbor lämnat till hans far en gång i tiden, för cirka tjugo år sedan. Befallningsmannen åtog sig att gå igenom sin företrädares räkenskaper i syfte att utreda vem som hade fått oljetunnan.¹³⁶

---

¹³¹ OTD, 620925-1, s. 8f.

¹³² OTD, 640606-3, s. 163.

¹³³ OTD, 620925-1, s. 8f.

¹³⁴ OTD, 660618-8, s. 350.

¹³⁵ OTD, 670619-5, s. 396f.

¹³⁶ OTD, 641212-16, s. 205f.

Orust och Tjörns invånare kastades alltså *inte* under en helt främmande regim i och med att de fogdar och befallningsmän som tjänade den danska kronan byttes ut mot sådana som tjänade den svenska dito. Detta stämmer väl överens med den av Jan Sundin anförda tesen att statsmakten under stormaktstiden eftersträvade att i så hög utsträckning som möjligt låta lokalsamhället styra sig självt.¹³⁷ Detta gällde alltså även det nytillfogade Bohuslän på 1660-talet.

4.2.2 Argumentation utifrån förhållanden i dansk tid

Vad man ofta uppmärksammat i tidigare forskningsparadigm är hur de lokala krafterna protesterat utifrån en identitet som inte överensstämmer med den nya stat man blivit underställd: utifrån sin tidigare statstillhörighet, regionala särart eller (mer försiktigt uttryckt) sin lokala sedvänja. En översiktlig eller selektiv läsning av mitt källmaterial skulle kunna verifiera denna tes. Lokalinvånarna på Orust och Tjörn argumenterade nämligen ofta utifrån hur man haft det i dansk tid eller sedan urminnes tid. Tidigare domar kunde ges tyngd genom att etiketteras som utdömda i dansk tid. (De få år som kunde benämnas svensk tid låg ju fortfarande i närminnet.) I tingsprotokollen framträder argumentationen med dansk tid särskilt starkt i beräkandet av skattehemman, som förefaller ha varit av generösare snitt i dansk tid än i svensk.¹³⁸ I den bohuslänska adelns besvärsskrivelse till riksdagen 1668 argumenterades i varje besvärspunkt utifrån hur förhållandena varit i ”dhen danske regeringz tijdh”.¹³⁹ Med denna formulering avsågs en mängd särdrag som adelsgruppen upplevt som fördelaktiga med tiden före 1658. I den första besvärspunkten anhölls om att få bibehålla ”[d]hen benådningh, som noghon aff oss medh stoor mödha och bekostningh i dhen Danske regeringz tijdh kan hafva sigh tillförhandlatt”.¹⁴⁰ Detta generella påstående applicerades sedan på ett antal situationer, såsom skattesatser, rätt att hugga skog samt att rätt att idka handel över de nybildade statsgränserna. Allt detta motiverades med att förhållandena från ”dhen Danske regimentz tijdh” skulle bibehållas.¹⁴¹

En annan central källa till lokal rättvisa var jordeboken, i vilken skattesatserna var reglerade och ibland även ägarförhållanden bestämda. Denna kunde vara en hjälp till att upprätthålla den kontinuitet mellan dansk och svensk tid som jag tecknat ovan. Tvister om gårdar avgjordes i första hand efter huruvida man kunde bevisa ägarskapet genom vad som

---

¹³⁷ Sundin, 1992, s. 5.

¹³⁸ Se ex. OTD 631030-8, s. 107.

¹³⁹ RARP 1668, *Adeln i Bohus län besvär*, s. 507-511.

¹⁴⁰ RARP 1668, *Adeln i Bohus läns besvär*, nr. 1, s. 508.

¹⁴¹ RARP 1668, *Adeln i Bohus läns besvär*. Angående skatter: nr. 3. Angående skogar: nr. 5. Angående handel: nr. 6, s. 509-510.

var nedtecknat i jordeboken, samt genom arvskiften, skiftesbrev eller motsvarande handlingar. Goda argument utifrån handlingar och anteckningar i jordeboken som lades fram inför rätten, kunde tydligen vålla problem för nyadlade herrar som blivit tilldelade bohusslänska gods. Självaste Rutger von Ascheberg blev faktiskt fälld vid tinget i en sådan kontext.¹⁴² Fall som detta inbjuder givetvis till tolkningen att dansk tid var en lokal separatistisk paroll utifrån vilken centralmakten och nya svenska godsägare som Rutger von Ascheberg kunde besegras. Detta vore en behaglig tolkning, dessutom koherent med mycken lokalhistorisk forskning och allmänt populär och symmetrisk i nutidsmänniskans öron.¹⁴³ En sådan tolkning skulle dock inte spegla källmaterialet på ett tillfredställande sätt utan behöver kompletteras med en annan bild som framträder lika tydligt vid tinget på Orust och Tjörn under 1660-talet. Nämligen att man likväl också argumenterade i rakt motsatt riktning, *mot* de förhållanden som varit rådande i dansk tid.

Ett klagomål över sin skatt. Hon hade beviljats en reduktion från tolv skäppor malt till elva, med hänvisning till att jordeboken föreskrev den senare skattesatsen. Ett år senare medgav hon dock inför tinget att "[h]on uthj dheer danskes tidh hafwer gifwet 12 skeppor malt, och sedan fordt hen til denne tidh, sedan swänsk ähr blifwit". Att dansk tid hade blivit svensk innebar hade tydligen för Signa inneburit en möjlighet att justera de skattesatser som var rådande i dansk tid. Eftersom skattesatsen på tolv skäppor malt inte var stadfäst men *i praktiken ömsesidigt legitimerad*, gav statskiftet möjlighet till skattesänkning. Denna situation innebar för invånarna i det juridiska gränslandet både risker och möjligheter: De kunde nekas sådant som de tidigare åtnjutit, likväl som de fick en ny chans att få sina önskemål legitimerade av överheten.

Men, sedan tinget uppmärksammat att praxis under den danska tiden varit att Signa betalat den högre skattesatsen, förespråkades denna framför vad som stod skrivet i jordeboken. Tinget argumenterade alltså emot Signa genom att förespråka tillämpning av de regionala förhållandena i dansk tid. Signa hade förmodligen hoppats på att den svenska tiden skulle innebära en omprövning till hennes förmån, men resultatet av hennes skattemål blev status quo eftersom *tinget* argumenterade utifrån den danska tiden. Det vore alltså vanskligt att tolka dansk tid som en separatistisk markör. Snarare framstår denna som ett juridiskt argument som var fullt användbart för alla parter vid tinget, just precis som var fallet med

---

¹⁴² OTD, 670621-1, s. 417f. En presentation av Rutger von Ascheberg återfinns i not nr. 119.

¹⁴³ Se "2.1 Forskningsläge", s. 6.

hänvisningar till jordeboken, gamla dokument samt åberopanden av dansk och svensk auktoritet.

Signa Andersdotters ansats var ingalunda unik. Allmogen klagade på motsvarande sätt över skattesatsen i ett allmänt besvär till riksdagen 1664, där det påpekades att de behövde betala nio mark i skatt, trots att kronan endast begärde åtta mark.¹⁴⁴ Fogde Anders Larsson klargjorde emellertid att man visst betalat nio mark i skatt även under den danska tiden, fast fördelat på annat sätt: *åtta* mark till den danska kronan och *en* mark till fogden.¹⁴⁵ Besvärsförfattarna uppfattade alltså här den svenska överheten som *av samma typ* som den danska, då den svenska kronan hade rätt till skatt i samma utsträckning som den danska. Men eftersom den svenska kronan var *en annan* än den danska, blev skatten föremål för omförhandling. Kanske ansåg besvärsförfattarna att extraskatten på 1 mark till fogden var en personlig skatt och borde räknas separat? Följande formulering tyder på detta: "[o]ch denndh halffue daller war fougdens penge, dett gaff dee hannom meedh goedh wielliee"¹⁴⁶ Personliga skatter förekom i tidigmodern tid och blev föremål för omförhandling då en ny ämbetsperson trädde i företrädarens ställe. Det finns alltså en möjlighet att allmogen med detta avsåg skilja på två olika skattesystem och därmed inte avvika från vad som varit praxis.¹⁴⁷ Hur som helst prövade de att få en skattesänkning på motsvarande sätt som Signa Andersdotter, nämligen genom att betala de åtta mark som kronan begärde och samtidigt ignorera att praxis varit nio mark i dansk tid. Denna begäran avslogs av den *svenska* överheten på grundval av att skattesatsen varit den högre under den *danska* tiden, precis som i fallet Signa Andersdotter.

I båda fallen torde lokalinvånarna ha varit införstådda med att de i praktiken vädjade om en skattesänkning, om än motiverad utifrån vad som stod skrivet i jordeboken respektive praxis kring personliga skatter. Ansökningar om skattesänkning förekom givetvis inte enbart i övergångstid. Däremot gav övergångstiden möjligheter till nya sätt att argumentera kring dessa frågor. På Orust och Tjörn var lokalinvånarna inte så endimensionella, att de enbart tog möjligheten att argumentera utifrån sin lokala sedvänja, regionala särart eller tidigare statstillhörighet. Vad denna utredning har visat är att de argumenterade även för sådana förhållanden som *inte* varit rådande under den danska tiden, men som de ansåg som mer fördelaktiga. Kanske antogs den nya överheten inte vara lika införstådd med hur det lokala

---

¹⁴⁴ OTD, 641212-4, s. 199, utgör i det här fallet endast en sekundärkälla. Det framgår emellertid tydligt att det innehåll i besväret som Per Brahe och tinget svarar till är påståendet om att det drivs in mer skatt per år än vad kronan begär, nio mark respektive åtta mark. Övriga upplysningar från primärkällan torde vara av underordnad betydelse för min undersökning.

¹⁴⁵ OTD, 641212-4, s. 199, OTD 641215-3, s. 181f.

¹⁴⁶ OTD, 641215-3, s. 182.

¹⁴⁷ Jfr Sahlins, 1989, s. 81-83.

systemet hade fungerat under den danska tiden. Kanske trodde man att en anpassning till fördelaktiga skriftliga bestämmelser således skulle passera obemärkt förbi. Så var dock inte fallet, de nya makthavarna hänvisade till praxis under den danska tiden och såg över sina (av den danska kronan utsedda) företrädares räkenskaper för att avgöra somliga fall.

Liksom i Sahlins undersökning förefaller gränsbefolkningen ha kunnat välja, här mellan ett danskt eller svenskt perspektiv. Men fogdarna och länsmännen kunde också välja! Tydligt är att dansk tid *inte stod i emotionellt motsatsförhållande* till svensk tid. Snarare betecknade dessa benämningar en gemensam kronologi, dansk tid före 1658 och svensk tid efter 1658. Inom ramen för andra förklaringsmodeller är det inte möjligt att förklara det faktum att man kunde argumentera både utifrån dansk och utifrån svensk tid i samma mål. En ingång som kan bidra till att komma åt andra identitetsskikt som är mer lokalt förankrade, torde vara att utröna vilken tillhörighet som tillmättes jordeboken, den lokala artefakt som var fullproppad med legitima anspråk.¹⁴⁸

4.3. Mellan norskt och svenskt

4.3.1 Mellan norsk och svensk lag

Hänvisningarna till Norge i tingsprotokollen var av annan art än de till Sverige och Danmark. *Norsk tid* omtalades aldrig såsom svensk eller dansk tid, vilket rimligtvis berodde på att Norge var en del av den danska konglomeratstaten – den tid då Bohuslän tillhörde Danmark-Norge var helt enkelt dansk tid. Däremot åberopades Norge med motsvarande myndighet som var fallet med Sverige och Danmark. Bekräftelser på ägandeförhållanden från maktpositioner i Norge stärkte argumentationerna på tinget och kunde med fördel kombineras med svenska eller danska dito. Exempelvis åberopades en norsk dom i denna skattetvist:

”[Y]ttermera frambladhe nu föreskreffne Tårkell Christenson på welbyrdig Margaretas Hwitfeldz wegnar een pergamentzdom, uthgifwen på ååstādhen emellan Nödhssetter och Nohrwijk 1610, effter een stemningh af sahlig welbyrdigh Eenwoldh Kruse, som war ståthållare uthj Norge, emellan sahlig welbyrdig Anders Green Norges rijkes cantzler, som då åckte denne halfwe gårdh Nödhssetter.”¹⁴⁹

---

¹⁴⁸ Sahlins, 1989, s. 146. Sahlins hävdar här att den lokala identiteten identifierades med lokala förordningar.

¹⁴⁹ OTD, 670621-1, s. 417-418.

I ett annat fall som redogörs för nedan hänvisades till en norsk herredag i Bergen.¹⁵⁰ Dessa exempel visar på att föreställningen om det norska riket fortfarande åtnjöt legitimitet i 1660-talets politiska kultur.

När det gällde lagtext intog förstås den norska lagen en särställning, framför den svenska. Enligt fredsavtalen hade Bohuslän tillåtits behålla sin norska lag. Detta tog sig uttryck i att merparten domslut legitimerades med hänvisning norsk till lag, ofta specificerat till köpbalken, landsäljningsbalken eller Christian IV:s recess.¹⁵¹ I följande exempel tjänade både köpbalken och Christian IV:s recess lämpliga till att lösa en lokal tvist om pantbrev:

”[H]warföre finner denne rätten skiäligt at bemälte Oluf Jngelbrechtsson bemälte iordh för en fullkomblig pant j handen hafwer intill dess han bekommer sine försträchte penningar effter Noriess lagh köpebalken 20 capitel och Christian IV recess pagina 275, sampt deruthi at giöra sigh till nytta och frambtarff aldeles effter ofwanbemälte capitlers innehåldh och förmählande.”¹⁵²

Det faktum att besluten fattades med hänvisning till norsk lag innebar emellertid inte nödvändigtvis att *den föregripande diskussionen vid tinget* utgick från norsk lag. Fungerade verkligen norsk lag som måttstock i alla tvister vars *domar* motiverades med norsk lag? I föregående kapitel har jag belyst hur de förändrade politiska förhållandena i gränsområdet Bohuslän medförde nya sätt att argumentera i skattefrågor på de lokala tingen. Givetvis är det intressant att ställa frågan om det förhöll sig på motsvarande sätt med den norska lagen. I enlighet med ett traditionellt perspektiv på övergångsfrågor var den inhemska lagen något som främst lokalbefolkningen värnade om, medan den nya svenska överheten helst ville införa sin egen lag. Denna tes stärks av att den bohuslänska adeln i sina besvär till riksdagarna 1664 och 1668 frekvent använde den norska lagen som en skyddsmur mot förändringar. Båda skrivelserna inleddes med vädjan om att få behålla *Christian IV:s recess*.¹⁵³ Varför detta hävdande av den norska lagen? Kunde den erbjuda fördelar gentemot den svenska överheten? Det förefaller så av anspråken att döma i följande riksdagsbesvär:

”[A]tt dher som een eller annan aff oss kundhe medh noghon när uthi riket råka uthi tvist eller disput om godz eller annat, som icke participeradhe medh oss uthi vår Norske lagh och rättegånsprocess, vj då icke

---

¹⁵⁰ OTD, 640506-1, s. 129-131.

¹⁵¹ Antagligen åsyftas med ”Christian IV:s recess” den nytolkning av Magnus Lagaböters landslag som Christian IV lät utge i Norge. Se kapitel 3.2. ”En del av det norska riket, underställt det danska väldet”, s. 21.

¹⁵² OTD, 650512-10, s. 260.

¹⁵³ RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 1, s. 392 samt AARP 1668, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 1, s. 507.

oförmodeligh måtte draghas från våre retta hem- och lagthingh till höger rett, för än alle saker dher efter Norriges lagh först äre affdömbdhe och censurerade.”¹⁵⁴

Kanske försvårade den norska lagen för fogden att få igenom sina åtal. Det framgår av ett antal fall kring årsskiftet 1664-65 att fogde Anders Larsson hade svårt att få ett antal bönder fällda för författandet till en besvärsskrivelse till riksdagen som ställt denne i dålig dager. För fogden handlade fallet om ”ähra och redelighet” som ”ähr honom mycket kiärare än ens annarss penningar”.¹⁵⁵ Fogden var alltså särskilt angelägen om att detta åtal skulle leda till en fällande dom. Tinget konstaterade emellertid att de i enlighet med Christian IV:s recess inte kunde döma i målet utan hänsköt det till högre instans: ”[e]fftersom denne hemtingzrätten icke vnderstår sikh fulkombligen något wijdare att döma häuthi ... blifwer sådant bemälte Jönss j Wräländz förseende remitterat till landzdomarens wjdare dejudication och gottfinnande, effter Christian IV resses 2 bookz 6 capitel, 14 artikel”.¹⁵⁶ Enligt ovanstående önskan i adelns riksdagsbesvär skulle ett rättsligt efterspel till detta mål vara godtagbart endast om det följde norsk rättspraxis. Detta skulle starkt försvåra fogdens möjligheter till en fällande dom och vore ett incitament till att klandra den norska lagens framskjutna plats vid tinget.

Denna teori får dock inte stöd i större delen av domboken. I mindre mål *lyckades* nämligen fogden med att få bönder fällda i tinget med hänvisning till norsk lag, som när bonden Anders i Gråröd tilldömdes böter till den svenske kungen för att ha trotsat sin fogdes befallning. Domen legitimerades med norsk lag: ”[O]ch för det sidste skall förbemele Anders på Grårödh böta till Kongl. M:t för han tog sikh till rätta uthan domb, 3 mark söloff, som lagen förmäler köpebalken 1 capitel, och alt detta att betala innan halff månadz dagh eller utsöiass som lagenn biuder.”¹⁵⁷ I och med att den svenska överheten *kunde* utdöma disciplinära straff med hänvisning till norsk lag, fanns kanske trots allt ingen större anledning att införa svensk lag i sin helhet. I de allra flesta fall där fogden eller befallningsmannen anklagade någon för olydnad, hänvisades faktiskt inte ens till norsk lag, vare sig i argumentationen eller i domen. Domen mot Anders i Gråröd visar att fogden *kunde* använda sig av den metoden, men oftast var det tydligare att hänvisa till någon kommitté eller resolution, utfärdad från den svenska kronan.¹⁵⁸ Detta juridiskt pendlande tillvägagångssätt var tydligen gångbart eftersom Roskildefredens luddiga term ”Sveriges fundamentallagar”

---

¹⁵⁴ RARP 1668, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 7, s. 510.

¹⁵⁵ OTD, 650109-2, s. 214.

¹⁵⁶ OTD, 650109-2, s. 215.

¹⁵⁷ OTD, 621119-3, s. 27. Se även t.ex. 650509-3, s. 243.

¹⁵⁸ Se t.ex. OTD 630223-6, s. 46 och 650509-3, s. 242.

medgav undantag för den norska lagens tillämpning i Bohuslän. Det är intressant att notera hur svenska lagar användes i relativt enkla fall, där det hade varit tämligen oproblemiskt att använda norska. Detta vittnar om att det inte fanns någon särskilt stark emotionell bärkraft i den norska lagen. I sådana fall hade rimligtvis tinget utgått från norsk lag i de fall där det var enkelt att göra det.

Flera lagar och förordningar som påbjöds av den svenska kronan under den första hälften av 1660-talet, uppmanades uttryckligen att tillämpas i sin helhet vid tinget. Detta torde tolkas som tydliga uttryck för vad den svenska kronan ansåg höra till ”Sveriges fundamentallagar”. De tydligaste exemplen är den svenska skogsordningen¹⁵⁹ och drottning Kristinas straffordning mot ”tjuveri och lägersmål”.¹⁶⁰ Trots att den senare proklamerades gälla i sin helhet, följde man emellertid inte konsekvent detta i praxis utan hänvisade ömsom till norsk straffrätt, ömsom till svensk, trots att det rörde sig om likadana brott. Exakt varför det tedde sig på detta vis har jag inte funnit någon enkel lösning på, men den danske historikern Jens C. V. Johansen har gjort motsvarande iakttagelser i samtida skånskt material, bl.a. gällande just drottning Kristinas straffrätt och skogsförordningen.¹⁶¹ Även om symmetrin förefaller frånvarande varför det växlades mellan lagarna är det givetvis intressant i sig att uppmärksamma hur det tydligen fanns ett utrymme att bolla mellan norsk och svensk lag.

Med tanke på den relativa lättheten i att tillämpa svenska lagar är det egentligen kan inte så överraskande att den norska lagen användes i liten utsträckning av överheten vid tinget. I allmänhet kanske helt enkelt de svenska förordningarna betraktades som behändigare att använda. Endast i *liten* utsträckning komplicerade användandet av den norska lagen arbetet för fogdar, befallningsmän och läns herrar på Orust och Tjörn, men det undantagsfall jag här lyft fram var nog så irriterande för fogde Anders Larsson.

Lokalbefolkningen på Tjörn och Orust argumenterade än mindre, rentav ingenting alls, utifrån den norska lagen. Huruvida detta berodde på dåliga lagkunskaper eller att skrivaren utlämnade sådana hänvisningar kan jag givetvis inte säkerställa. Det kan åtminstone generellt konstateras att *Norges lag* spelade en mindre roll som argument vid tinget än *dansk tid*, från både lokalbefolkningens och överhetens sida. Adeln utgjorde emellertid ett stort undantag från detta. Följande delkapitel syftar till att förstå adelns argumentering utifrån ”det norska” i juridiska sammanhang, d.v.s. gällande lag och privilegium, som var de utgångspunkter adeln gärna använde sig av i tidigmodern tid.

---

¹⁵⁹ OTD, 650511-1, s. 246.

¹⁶⁰ OTD, 660621-3, s. 358.

¹⁶¹ Johansen Jens Chr. V., ”Skåne og retsvesenet 1658-1684” ur *Da Østdanmark blev Sydsverige*, 2003, s. 67-71.

4.3.2 Mellan norska och svenska adelsprivilegier

Flera mål i tingsprotokollen behandlar förhållandet mellan frälsegårdar och kronogårdar. Den främsta problematiken som framkommer är att adeln enligt sina norska privilegier tidigare tillåtits räkna fler gårdar som frälsegårdar än vad som var gängse på den svenska sidan gränsen.¹⁶² Redan före 1658 hade skatter och plikter pålagts dem och nu var den svenska kronan ny förhandlingspartner angående dessa villkor (som nämnts ovan hade den svenska kronan proklamerat att man ämnade fortsätta indriva de skattesatser som varit gällande under den danska tiden). Som jag påpekat i kapitel 3 var både den danska och den svenska staten i stor ekonomisk nöd och behövde mer resurser från alla håll, i synnerhet från det privilegierade ståndet som åtnjöt många friheter. Att argumentera utifrån tidigare förhållanden var för den bohuslänska adeln ett värn mot de nya skatter och plikter som fallit på f.d. sätesgårdar.

Att diskutera dessa villkor var inget lönlöst företag. Dock kunde man inte förvänta sig att det skulle räcka att argumentera i enlighet med mönstret som delkapitel 4.2 ger, utifrån ”dansk tid” och lokala dokument. Kanske kan detta härledas till att relationen mellan adeln och centralmakten ansågs som mer personlig och villkoren förhandlades mer individuellt. De norska adelsprivilegierna förefaller ha spelat en stor roll i tingets resonering på Orust och Tjörn. I ett fall där Hvitfeldt *inte* argumenterade utifrån de norska adelsprivilegierna, hänvisades hon till att söka benådning från den svenska kronan. Om sådan inte medgavs konstaterades att förhållandena från den danska tiden helt enkelt inte gällde. Statsmakten kunde alltså deklarerat nya villkor för adeln på grundval av att svensk tid innebar nya omprövningar och i förlängningen ny praxis.¹⁶³ Just adelsprivilegierna förefaller när det gäller Hvitfeldt ha varit det som utgjorde skillnaden mellan denna misslyckade dom och två mer lyckade dito. I dessa mål var bevisföringen åter skickligt framlagd enligt gängse ordning som jag presenterat i delkapitel 4.2, *men* adelsprivilegierna utgjorde kronan på verket.

I det första fallet uppmärksammade tinget särskilt hur Hvitfeldt visat hur adelsprivilegierna var befästa från såväl *bohuslänsk*, *dansk* som *norsk* sida. Från tingets utlåtande står skrivet att man anser att: ”[h]wilka privilegier och nådigst ähr confirmerat anno 1648. Om sådan saak ähr dömbt af lagmannen här j *Bahuuss lähn*, och samme domb af Kongl. M:t j *Danmarck* och högwijsse råadh confirmerat på een herredagh j *Bergen* 1652.”¹⁶⁴ Tinget nämnde alltså i sitt svar tre judiciella steg som härrörde till tre olika identiteter.

¹⁶² Se ”3.4 Den bohuslänska adeln”, s. 26.

¹⁶³ OTD, 640506-3, s. 136f.

¹⁶⁴ OTD, 640506-1, s. 129-131. Mina kursiveringar.

I det andra fallet hänvisade Hvitfeldt till ett privilegiebrev från ”konungh Christian den fierde medh Danmarks rijkssens råd”, samt en friande dom mot den norske kanslern Anders Green gällande samma gård. Dessutom vittnade förre guvernören Hannibal Gyllenstierna och sittande länsman Hans Rasmusson till Hvitfeldts fördel. Även här lyckades alltså Hvitfeldt vinna ett mål genom att foga samman bevisföring från *Bohuslän, Norge och Danmark* och med adelsprivilegierna som starkaste belägg. Karl Bergmans uppmärksammande av adelns mer komplicerade argumentering i den politiska kulturen kan definitivt sägas stämma in på detta anförda material.¹⁶⁵ Hvitfeldts gedigna argumentationer bör dock beaktas som unika för samtiden, då en sådan gedigen bevisföring inte förekommer i andra motsvarande fall av källmaterialet.

En som inte argumenterade lika övertygande var adelsmannen Jens Bildt, som 1664 blev krävd på att bevisa sin åtkomst till fem frälsegårdar. Jens angav olika argument till att han skulle få behålla de olika gårdarna. För den första gården (Krogene) visade han gamla brev och hävdade arvsrätt inklusive frälserätt. Den andra (Allmag) menade han ha bytt till sig gården mot en frälsegård i Akershus län. Den tredje (Nordvik) hävdade han kort och gott är ”gammeldt frij adels goedtz”¹⁶⁶. I tingsprotokollet noterades att inga dokument har visats för att styrka dessa anspråk. För den fjärde gården (Åker) hänvisades tillsist till Bildts norska adelsprivilegier, eftersom dokument kunde styrka att det rörde sig om ett frälsegods. Adelsprivilegierna framställdes här rentav som svenska, i och med att det tydligen fanns ett löfte om att de gårdar som genom vittnen och brev kunde bevisas som frälsegods skulle få fortsätta tillhöra adeln. Detta innebar en bekräftelse av de gamla privilegierna.¹⁶⁷

Enligt Jens Bildt kunde inte adelsprivilegierna användas till att styrka alla gårdar som adelsståndet var i besittning av när dansk tid blev svensk. Om han hade betraktat detta som ett möjligt alternativ hade det givetvis också varit det mest effektiva sättet att argumentera, för tillkomsten till *alla* fyra gårdar och inte enbart för en. Eftersom detta var orimligt, gav han istället oss efterlevande en intressant inblick i olika *rimliga* argument. Det starkaste argumentet förefaller vara det fjärde, där *bekräftelse* av norska privilegier erhöles från svensk överhet. Detta innebar inte att de egna privilegierna kläddes i *svenskhets*, utan att det som tidigare hade erkänts av dansk myndighet nu skulle erkännas av svensk dito.

En sådan distinktion var erforderlig i diskussionen vid tinget. Det visar inte minst *Knut Bildt*, som verkar ha tillmätt de norska adelsprivilegierna en större dignitet än vad Jens gjorde.

---

¹⁶⁵ Bergman Karl, ”Konfliktlinjer och rumslig mångfald i det tidigmoderna Skåne”, ur *Öresundsgränser*, s. 32-33.

¹⁶⁶ OTD, 640606-5, s. 168.

¹⁶⁷ OTD, 640606-5, s. 166-169.

I maj 1662 hade han låtit uppsäga en änka som bodde i en av hans gårdar och istället arrenderat ut gården till någon annan, trots att änkan hade ett giltigt kontrakt på gården. Detta föranledde tinget att ifrågasätta Knuts handling. Men Knut var bestämd och hävdade i tinget att "[i]ngen norsk adelssmann söker lagh och rätt medh sine vnderdhåner, när de icke betalar deras dont j rätten tijdh".¹⁶⁸ Tinget svarade att de privilegier som Knut åberopade: "[h]afwer man icke [...] sedt eller förnummit j dee Kongl. privilegier, adeln eller andre j dessa provintzier, som ifrån Dannemark är vnderlagde Sweriges crona."¹⁶⁹ Knut åberopade tydligen en ospecificerad generell makt som han ansåg att de norska adelsprivilegierna gav honom – en makt som av tinget erkändes till sin existens men inte beaktades på grundval av att svensk överhet inte bekräftat den. Tinget ansåg Knuts tolkning som alldeles för vid. Av detta kan vi konstatera att denna vida tolkning av de norska privilegierna för bohuslänsk adel förekom och i argumentationen tjänade som en skyddsmur mot de fördelar man ville bevaka. En liknande formulering återfinns i den bohuslänska adelns besvärsskrivelse till riksdagen 1668, undertecknad av bl.a. Knut Bildt: "adelsmannen effter Norges lagh är beste mannen i gårdhen".¹⁷⁰ En sådan tolkning var dock inte effektiv att använda, då den definitivt inte medgavs av svensk överhet. Den bohuslänska adeln var istället utlämnad åt sådan bevisföring som Margareta Hvitfeldt och Jens Bildt framlade i ovan anförda exempel.

Vad innebar då Jens Bildts hänvisning till "[w]elbyrdig Jenns Bieltties fuldmegtige copie aff Kongl. M:tz naadige preuilegie, som aff Hanns Kongl. M:t och Suerrigx riggies raad er giuen"?¹⁷¹ Symmetri framträder då de svenska adelsprivilegierna betraktas för sig, som andra privilegier än de man innehade. De privilegier man hade var de norska men de medgavs alltså först då de styrktes med dokument. Svensk överhet beviljade både svenska och norska privilegier. Det faktum att både överheten som beviljade privilegierna och den svenska adelns privilegier benämndes med tillhörigheten *svensk* öppnar upp för risker till sammanblandning av de två. Särskilt som den bohuslänska adeln jämförde sina privilegier med den svenska adelns, i syfte att erhålla samma fördelar eller rentav dubbla privilegier.¹⁷² I samma besvärsskrivelse anhölls också om likställdhet med den *halländska* och den *skånska* adeln i privilegier, som hade *danska* privilegier.¹⁷³ Den bohuslänska adeln, eller åtminstone delar av den, gestaltade alltså sina önskingar genom både norska och svenska adelsprivilegier, vilka man önskade föreligga sida vid sida. Den svenska statsmakten godtog

---

¹⁶⁸ OTD, 620925-8, s. 16.

¹⁶⁹ OTD, 620925-8, s. 18.

¹⁷⁰ RARP 1668, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 4, s. 509.

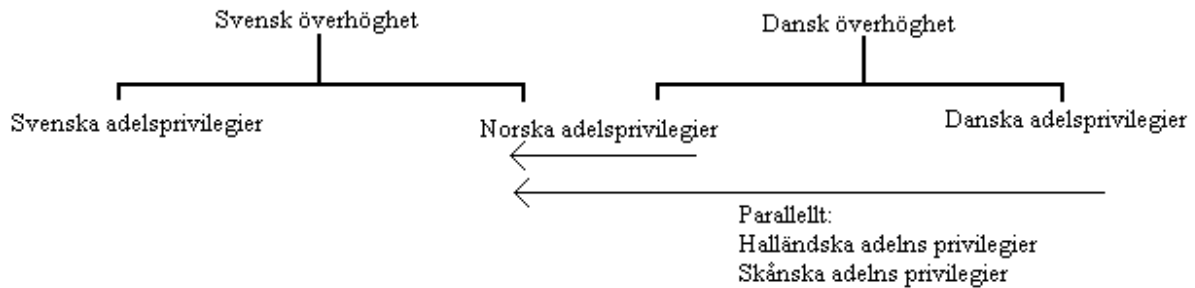
¹⁷¹ OTD, 640606-5, s. 167.

¹⁷² RARP 1664, *Adeln i Bohus läns besvär*, nr. 9, s. 395, RARP 1668, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr. 8, s. 510.

¹⁷³ RARP 1664, *Adeln i Bohus läns besvär*, nr. 7, s. 394 samt nr. 14, s. 397.

privilegier som var väl belagda, men hade knappast råd att visa generositet. Men en ny förhandlingsposition var intagen och enskilda spørsmål blev ständigt föremål för diskussion.

Figur 3: Modell över den bohuslänska adelns förhandlingsposition och jämförelseobjekt.

4.4. Den konstanta egna identiteten

4.4.1 Frånvaron av definierad egen identitet

Det låter sig inte helt enkelt göras att utröna vilka beteckningar som förknippades med den egna identiteten i Orust och Tjörns dombok. Vad som först kan konstateras är att en lokalinvånare aldrig presenterades som svensk, norsk eller dansk. Ofta nämndes gårdsnamnet eller sockentillhörigheten, men detta hörde till den gängse formen av presentation. I några fall nämndes däremot härkomst till dem som *inte* härrörde till det gemensamma. Kanske tjänade den egna identiteten i dessa fall en funktion som en normalitet, en *tyst utgångspunkt*, som ställdes *i kontrast till* de främmande identiteterna. Senare forskning kring gränser och identiteter har haft nytta av att betrakta skapandet av den egna identiteten som en respons på de främmande identiteter man mött. Detta är också grunden för Sahlins' identitetsmodeller (figur 1 och 2, s. 18-19), som utgör ett teoretiskt ramverk för denna uppsats. Således är det intressant att notera i vilka sammanhang dessa främmande identiteter kom till uttryck.

4.4.2 Utgångspunkter: Varande i landet och plikt till kronan och Bohus

Först skall dock redovisas vad som tecknas som tillhörigt den egna identiteten. Ständigt förekommer benämningen *landet* i källmaterialet, i formuleringar som "[d]a dette lanndh war vnder cronnen Dannemarh"¹⁷⁴ eller "[i]från det år detta landh kom vnder Swerigess chrona".¹⁷⁵ En viktig iakttagelse är att landet uttryckte en tillhörighet som förblev konstant från dansk tid till svensk tid. Denna betecknings innebörd, varandet i landet, tjänar därför som

¹⁷⁴ OTD, 641215-3, s. 182. Min kursivering i citatet.

¹⁷⁵ OTD, 640506-3, s. 137. Min kursivering i citatet.

en rimlig utgångspunkt i jakten på de identiteter som kommer till uttryck. Exakt vad som avsågs med landet uttrycks inte explicit, men i samma mål som den sistnämnda formuleringen nämns, återfinns på motsvarande sätt formuleringen ”[f]örrän detta *Bahuuss lähn* kom vnder crohnan Sverige”.¹⁷⁶ Här förefaller alltså landet åsyfta länet. I ett mål namnges ett av de övriga fyra fogderierna i Bohuslän, nämligen *Inland*: ”[p]å Inlandh här j Bahuus lähn”.¹⁷⁷ Detta är ett tydligt exempel på hur ett annat härad definierades som en kontraidentitet till det egna, Orusts och Tjörns fogderi. Den gemensamma identiteten i länet och landet nämns också, antagligen som en bisats till den olikhet utsagan syftade till att avisera.

Tidigare i analysen har kunnat konstateras att relationen till den svenska överheten förväntades fungera på samma sätt som relationen till den danska dito hade gjort. Kontinuiteten däremellan betonades. Relationen till den svenska överheten kunde medföra *ansvar* till densamma. Att betala skatt kunde beskrivas som ett ansvarstagande till *kronan*. Detta ansvarstagande till kronan sammankopplades i hög grad med ansvaret till *Bohus*. Att den maktsfär som avsågs med beteckningen *Bohus* fick tjäna som en representant för kronan på lokal nivå framgår av följande exempel: ”[m]en den såsom andre skattgårdar medh arbethe och annan rettighheet till *crohnan och Bahuus* pliktig äre”.¹⁷⁸ Likaså benämndes lokalsamhällets befallningsman som ”[c]ronnens befallningsmandh”.¹⁷⁹ och lokalsamhällets båtsman som ”[c]rohnans båtsmann”.¹⁸⁰ Trots att detta med hävd kan härledas till administrativa orsaker finns här en skärningspunkt mellan lokalsamhället och centralmakten som renderade i att plikt och skatter betecknades som åtaganden till både en statsnivå och en lokal nivå. Skjutsskyldigheterna betecknades som tjänsteskatte till både *Bohus* och *kronan*.

En annan skärningspunkt som framstod som en motsvarighet till dessa är jordeboken, som var ett lokalt dokument men som både överheten och lokalinvånarna kunde använda sig av i argumenteringen på tinget.

4.4.3 Territoriell inringning: Rymningar från landet och domsagan

Det var ingen ovanlighet att de åtalade uteblev från tinget och rapporterades som förrymda. Vanligtvis konstaterades att de rymt *ut ur landet* eller *ut ur domsagan*.¹⁸¹ Dessa formuleringar inbjuder till att insamla värdefulla ledtrådar om hur man betraktade *landets* gränser, utifrån

---

¹⁷⁶ OTD, 640506-3, s. 136. Min kursivering i citatet.

¹⁷⁷ OTD, 630428-2, s. 75.

¹⁷⁸ OTD, 640506-2, s. 130. Mina kursiveringar i citatet.

¹⁷⁹ OTD, 640606-3, s. 162. Eller ”[c]ronans länssman” (T.ex. OTD, 650110-17, s. 232).

¹⁸⁰ OTD, 630409-1, s. 72.

¹⁸¹ T.ex. OTD 641212-10, s. 202. Formuleringen ”ut ur domsagan” vittnar om en flykt från den juridiska kontexten, där den förrymde skulle ha infunnit sig vid tinget.

vad som *inte* tillhörde den lokala identiteten landet. Oftast angavs inte någon vidare specificering om vart rymmaren tagit sin tillflykt, men undantagsfallen ger somliga intressanta uppgifter.

I ett mål vittnades om att nygifta Karin Jörgensdotters make ”[b]ortrymde uthi ett *annat kongerijke*”¹⁸², sedan han i och med giftermålet blivit kvitt en skuld till svärföräldrarna. I ett annat mål där fyra kvinnor var åtalade för lägersmål meddelades att en av kvinnorna befann sig i *Danmark*.¹⁸³ I ett tredje mål nämns att den åtalade mannen är bortrymd ”[o]ch dedh qwinfolck Börta Sweningzdotter, som han afladhe barn medh är också rymbdh och ähr *uthj Giötheborgh*”.¹⁸⁴

Vad dessa angivelser ger vid handen är att landet betecknade ett område som varken innefattade Göteborg eller Danmark och som var en del av ett kungarike. Att Göteborg (så sent som 1667) angavs som en ort man kunde vara rymd till indikerar på att gränserna för landet inte hade förändrats från hur de gestaltade sig i dansk tid. I svensk tid hade ju som bekant Göteborg knutits mycket nära det bohuslänska området, i en mängd bemärkelser. Landet kan således inte ha avsett en underavdelning av ett svenskt område, men inte heller ett danskt eftersom ”Danmark” betecknades såsom utanför landets gränser. Möjligtvis antyder detta att den norska sfären (som Bohuslän uppfattades som en del av) betraktades som ett eget rike. Klart är dock att eftersom landet varken uppfattades som inbegripandes Göteborg eller Danmark, var det området däremellan – Bohuslän – som avsågs med beteckningen. Bohuslän uppfattades alltså varken som en del av Sverige eller Danmark. Detta är en något gåtfull utsaga som dock får sin förklaring i den sammanfattande diskussionen av denna uppsats.

4.4.4 Flyttningar från landet

Efter 16 stämningar och klagomål under tingsdagen den 6 juni 1664 i Stala socken på Orust framträdde en man vid namn Arvid Larsson inför rätten. Hans ärende skilde sig från de föregående. Arvid presenterades som (enligt lagmännens egen vetskap) född i Romelanda socken i Bohuslän och han ämnade flytta till Akershus län. Det nämndes inte huruvida det rörde sig om en begränsad tid eller en permanent flytt. Allmogen gav honom goda vitsord inför denna resa. På intet sätt påpekades att Akershus län faktiskt lydde under en annan krona än Bohuslän, nämligen den danska, och var beläget i ett annat kungarike än det svenska,

---

¹⁸² OTD, 670619-8, s. 398. Min kursivering i citatet.

¹⁸³ OTD, 670621-7, s. 420.

¹⁸⁴ OTD, 670619-16, s. 407. Min kursivering i citatet.

nämligen det norska.¹⁸⁵ Målet är återgivet på ett fåtal skrivrader och tydligen ansågs flytten föga problematisk.

Förflyttningar norrut från Bohuslän problematiserades emellertid i adelns besvärsskrivelser från 1664. Adeln förefaller ha haft en mer övergripande blick över sådana företeelser och dess ambition att föra alla ständers talan blir tydlig i denna besvärspunkt. Det klagas över hur skattetrycket, krigstiden och de ofördelaktiga ekonomiska regleringarna drabbade ”[d]het fattiga folket [att de] icke allenast förschreckt, uthan och helt förarmadt och uthödat blifver, så at dhe seija icke lengre der boo kunne, uthan lengre up i Norrige under Chronan av Dannemark flytta ville”.¹⁸⁶ De slipade argumenten framträder i all sin tydlighet några rader ned, där det poängteras att bättre villkor för det fattiga folket skulle leda till att ”[d]he deras åhrlige uthlagor till Eders Kongl. Maj:it och sedhan till dheras herre och hussbonde uthgiöra kunna”.¹⁸⁷ Genom att bättre villkor (d.v.s. lägre tullavgifter och fler tillåtna säljhamnar) beviljades de bohuslänska fiskarna och köpmännen, skulle alltså tillgångarna ha möjlighet att stanna inom det kungliga majestätets räckhåll, istället för att hamna ”lengre up i Norrige under Chronan av Dannemark”¹⁸⁸.

Fallet Arvid Larsson illustrerar hur gränsen mellan konglomeratstaterna Sverige och Danmark inte alltid betraktades som primär gräns utifrån ett lokalt perspektiv, där andra identiteter kunde frodas i samklang med den som stod i relation till kungen och administrationen. I fallet Arvid Larsson förefaller den *norska* identiteten ha utgjort den outtalade egna identiteten, en identitet som var gemensam för *Bohuslän* och *Akerhus län*. Flytten uttrycktes i termer av ett motsatsförhållande mellan *två län*, men motsatsförhållandet mellan de svenska och danska *väldena* uppfattades tydligen inte som relevant att uttrycka, trots att medvetenhet fanns om detta motsatsförhållande. Adeln uttryckte i sin klagan över det fattiga folkets villkor en medvetenhet om att det är problematiskt för den svenska kronan att gränazonen Bohuslän inte fungerade fullt ut till att gynna den svenska kronan ekonomiskt, utan istället riskerade att gynna den danska. Formuleringen *längre upp i Norge* tydliggjorde att adeln definierade sin bohuslänska bas som fortsatt norsk. Observera att detta inte utesluter att de själva tjänade den svenske kungen, till vilken besväret är riktat utifrån adelns politiska position som undersåtar till denne. Tvärtom är det tydligt att Norge uppfattades som *delat* mellan den svenska och den danska kronan.

---

¹⁸⁵ OTD, 640606-17, s. 175.

¹⁸⁶ RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 13, s. 397.

¹⁸⁷ RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 13, s. 397.

¹⁸⁸ RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 13, s. 397.

4.4.5 Främlingar i landet

En sommardag 1665 besöktes tinget av Anders Nilsson Mörk, ”af nation een jydsck karll”¹⁸⁹. Denne stod inte åtalad för något, hans ärende var endast att få betygat sin hustrus härkomst från Orust. Det nämns inte att han kommer från ett annat kungarike som tillhör en annan krona. Det jylländska ursprunget (men inte det danska) nämns endast överst i texten där Anders presenteras, på motsvarande sätt som andra presenteras genom angivelser av sockentillhörighet och släktförbindelser.

En större notis finns då om *hallänningen Börje*, som figurerade i en tingstvist gällande ett slagsmål under dygnets mörka timmar. Enligt redogörelsen vid tinget började gruffet med anledning av att Nils Nilsson ertappat Anders Olsson och Olof Olsson om att bärga strandgods nattetid. Nils högg med kniv mot Olof, men Anders hann till undsättning innan någon skada var skedd. Det var efter detta undanstyrda knivhugg som hallänningen Börje steg in i handlingen: ”[D]å komb een Hallandsck man widh namn Börje, och slogh föreskrefne Oluf Olufsson j sitt hufwudh at han föll j marken, och då sökte Nilss Nilsson honom medh een knijff, och stack honom fyra knijfstingh medh mehra hugg och slagh”.¹⁹⁰ Vid andra försöket lyckades alltså Nils med sin knivattack mot Olof. Nils dömdes att betala läkararvode och böter för sitt tilltag. Hallänningen Börje hann dock komma undan med båt och kunde således inte inställas vid tinget. Detta föranledde länsmannen att stämma färjkarlen som fraktat över Börje med motiveringen att hallänningen ”[w]ar störste orsaken j det Nilss Nilson j Morich stack Anders Olsson j Sunne”.¹⁹¹ Enligt den ursprungliga redogörelsen vid tinget (citerad ovan) inträdde dock Börje i handlingen först *efter* det att bråket var påbörjat och Nils dragit kniv. Var han då den ”störste orsaken j det Nils Nilson j Morich stack Anders Olsson j Sunne”?

Det är inte min mening att belysa huruvida tinget dömde rättvist i detta mål, om Börje gjort sig förtjänt av domen eller inte. Intressant för uppsatsens syfte är däremot att notera hur Börje i en negativt laddad kontext konsekvent benämns som *hallänningen* fyra gånger av de fem hans namn nämns. Detta till skillnad från jyllänningen Anders Nilsson Mörk vars identitet som jyllänning i en neutral kontext nämns enbart *en* gång (vid presentationen). Att epitetet *hallänningen* uttrycktes upprepat (av de närvarande vid tinget eller av skrivaren Petter Dragman) ger anledning att tro att detta tjänade som en främmande term i motsatsförhållande till *lokalsamhällets* identitet, som Börje framstår ha våldfört sig på genom att som främling

---

¹⁸⁹ OTD, 650621, s. 267.

¹⁹⁰ OTD, 660131-1, s. 304.

¹⁹¹ OTD, 660131-2, s. 305.

blanda sig i ett slagsmål för att sedan rymma. Liksom i fallet Arvid (4.3.3) förefaller fallet Börje belysa en situation där en lokalt förankrad identitet framstod som ett mer relevant jämförelseobjekt än den som markerade statstillhörighet. I egenskap av hallänning var Börje precis som bohuslänningarna undersåte till den *svenske* kungen. Där fanns en gemensam identitet mellan Börje och Olof, Nils och Anders. Detta markerades inte. Inte heller markerades att Anders Nilsson Mörk var undersåte till den *danske* kungen, då han presenterades som vanligt inför tinget. Statsbytet förefaller *inte* ha förändrat identitetsbildningen i de inre skalerna av identitetsmodellen, så att jyllänningen plötsligt skulle betraktas som en kontraidentitet eftersom han nu tjänade en annan kung än bohuslänningarna, eller att hallänningen skulle betraktas mer som en like efter att Halland och Bohuslän i och med Roskildefreden i statsrättslig mening hade fått något nytt gemensamt att hålla på.

4.4.6 Jämförelse med svenskar

I källmaterialet återfinns intressant nog en protest mot överheten på grundval av att den var *svensk*. Det är bonden Henrik Staffansson som enligt uppgift från ”2 vnga karrar” två gånger har förtalat svenskar för att vara ”[t]iufwar, skällmar och mördare”.¹⁹² I tingets protokoll angavs ”dhe swenske” respektive ”denn svenska nationen” som de smädade subjekten. Eftersom brottet bedömdes som grovt vidarebefogades ärendet till landshövdingen.

Varför Henrik Staffansson uttryckte sig på detta vis framgår inte, det finns ingen motivering i protokollet. Eftersom han själv inte uttalade sig på tinget är det rentav möjligt att han aldrig hade uttryckt sig såsom det påstods. Ett indicium som talar för detta är att anklagelsen om smädandet av det svenska framställdes *vid sidan om* en anklagelse om misshandel. Kontexten antyder alltså att det kan röra sig om en utbrodering av ett mindre grovt uttalande. Men, även om protesten skulle kunna förklaras helt eller delvis utifrån ett sådant resonemang, är den intressanta iakttagelsen för min undersökning att de två unga karlarna väljer att uttrycka smädelsen just utifrån en till Sverige härrörande terminologi. Fallet är alltså tänkvärt oavsett hur man förklarar dess tillkomsthistoria: *Svenskar* gestaltades de facto i detta fall i motsatsförhållande till den egna identiteten. Kanske skymtar i fallet Henrik Staffansson en *protest* mot svenskar, men alldeles säkert uttrycks en *jämförelse* med svenskar.

Som jag visat ovan var i andra fall ”svensk” och dansk” terminologi i tingsprotokollen primärt förknippad med länets förhållanden i dansk respektive svensk *tid*. I ljuset av detta är förstås tolkningen inte orimlig att formuleringen ”denn svenska nationen” åsyftar *i svensk tid*. Att utmåla överheten under den svenska tiden som tjuvar och mördare var förstås något man

---

¹⁹² OTD, 650112-15, s. 229.

kunde arresteras folk för, likväl som man kunde dela ut böter till någon som trotsade sin fogdes befallning.¹⁹³

Hur som helst, för att bringa klarhet i *hur* jämförelsen bör tolkas kan en ny sammankoppling med hur adeln uttryckte sig i sina riksdagsbesvär vara fruktbar. Som jag tidigare påpekat framställs nämligen i denna kontext Sverige som ett hjälpligt jämförelseobjekt till Bohuslän. Exempelvis påpekas att rusttjänsten ”[h]oss oss i Båhuss lähn sikh högre belöper, en i Sverigie räknat blifver”¹⁹⁴ och det önskas att utskrivning måste ske ”[p]å Adelens godz i Båhuss lähn efter den proportion och set, som Adelen i Sverie uthgiöra”.¹⁹⁵ Förhandlingsläget är tydligt: Bohuslän kontra Sverige. *Sverige* betecknas alltså som *icke* samstämmigt med den egna identiteten. Samtidigt uttrycker skrivandet av ett besvär i fjorton punkter i sig en undersåtlighet till svensk Kungl. Maj:t. Hur kan denna kluvenhet till Sverige förklaras? Jag menar att det vore alltför lättvindigt att härleda det hela till *separatistiskt betingade protester* där man uppfattade Bohuslän som något autonomt och jämförbart med hela det svenska väldet. Mot den forskningsbakgrund jag framlagt var adelns förhandlingssituation fullt normal i samtiden. Snarare bör frågan ställas huruvida det kan ha funnits *två åtskilda* uppfattningar av begreppet Sverige, ett som utgör en egen identitet och ett som utgör en kontraidentitet. Jag bär med mig detta till slutdiskussionen.

4.5 Mellan fred och fred: Krig mitt i övergångstiden

Mellan frederna i Roskilde 1658 och Köpenhamn 1660 var Bohuslän krigshärjat. Ur statspolitisk synvinkel skilde sig kriget åt såtillvida att de bohuslänska båtsmännen i det första kriget under den danska kronan och i det andra under den svenska kronan. Ur det övergångsperspektiv som denna uppsats gör anspråk på, är det alltså intressant att notera hur krigsperioderna skildras i källmaterialet.

Som vi tidigare sett berördes det faktum att *dansk* tid blivit *svensk* ofta i skatteärenden. I dessa sammanhang benämndes också emellanåt *krigsåren*. Rasmus i Häröd skylldes sitt obetalda tionde på dessa år: ”[f]öreskrefne Rasmus [...] blef [...] kyrckian een stor summa penningar skyldigh ... och klagadhe sikh at han ähr blefwen fattigh uthj desse förledne krigsåhren”.¹⁹⁶ I adelns besvärsskrivelse till riksdagen 1664 vädjades för bönder i Rasmus situation: ”[E]ders Kongl. Maj:t täcktes och et nådigt öga kasta på våra fattiga utsokne

¹⁹³ Se 4.3.1 ”Mellan norsk och svensk lag”, s. 36.

¹⁹⁴ RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 3, s. 393.

¹⁹⁵ RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 9, s. 395.

¹⁹⁶ OTD, 660618-17, s. 355. Se även OTD 621124-4, s. 371.

bönder, som uthi dee forfofne besverlige krigzåhren helt af sigh kommen och förarmade äre”.¹⁹⁷ Krigsåren var en besvärlig tid för de bohuslänska bönderna, både sett till härjningar och extraskatter. Detta framgår tydligt av källmaterialet och förefaller rentav ha överskuggat det faktum att de bohuslänska representanterna deltog på olika sidor i kriget, först i den danska kronans tjänst och sedan i den svenska kronans. Det finns alltså skäl att hålla isär (a) *krigstiden* (detta delkapitel) och (b) *skiftet mellan dansk och svensk tid* (delkapitel 4.1). Det förstnämnda berörde lokalsamhället på ett mer direkt sätt än det senare, vars konsekvenser snarare märktes på längre sikt.

Medan härjningarna och fattigdomen som bottnade i krigstiden tog plats vid tinget och i besvärsskrivelser, spelade skiftet 1658 mellan dansk och svensk tid i *militärpolitisk bemärkelse* en undanskymd roll. Genom några mål vid tinget kan vi dock ana att det inte fanns något agg mot dem som varit i dansk tjänst, inte ens mot dem ännu inte var tillbakakomna och alltså potentiellt varit fiender till den bohuslänska sidan i det senare kriget. I en arvsvist 1665 berättades att en av parterna ”[u]thi den danskess tijd blef vtskrefwen ... [och ännu] ... ähr uthomlandz”. Denna information fick emellertid ingen som helst inverkan på fördelningen av arvet.¹⁹⁸ I ett annat mål begärde Astrid Trondsdotter ut sin arvedel av broderns förmyndare, sedan hon bevisat för tinget att denne ”[b]leff vdshriffuen j cronnen Dannemarchies tienstie och der ehr döedh”.¹⁹⁹ Eftersom det inte framgick av berättelsen var eller när han dog, kan han också potentiellt ha varit på fiendens sida under det senaste kriget. Tinget förefaller dock inte ha varit intresserade av sådana former av eventuella motsättningar i termer av Sverige och Danmark-Norge kopplade till kriget. Om Astrids bror varit på den danska sidan i det senaste kriget hade han dessutom inte brutit någon lojalitet med den svenske kungen, eftersom han aldrig varit svuren till denne. Detta är en avgörande skillnad som endast förstås mot bakgrund av att relationen till kronan bestod primärt i personlig lojalitet.

Viktigare än att visa agg mot dem som hade krigat eller ännu krigade för den danska kronan, var att skipa rättvisa lokalt så att de som på olika sätt bidrog till kriget med civila insatser fick lön för mödan. I ett mål från november 1662 redogjorde länsmanen för vilka som i enlighet med förre fogden Jakob Nörings order bidragit med en sadlad häst till kriget 1657, d.v.s. det krig då Bohuslän tillhörde den danska kronan. Samtidigt påmindes om vilka som återstod med restskatt om en halv daler i utskrivningskostnad. Dessa penningar syftade

---

¹⁹⁷ RARP 1664, *Adels i Bohus läns besvär*, nr 4, s. 393.

¹⁹⁸ OTD, 651013-9, s. 294f.

¹⁹⁹ OTD, 641215-34, s. 197.

nämligen till att täcka kostnaden för hästarna. Länsmannen betygade att de som bidragit med hästar skulle få betalt när all restskatt var inbetalad (förutsett att de var skuldfria gentemot kronan).²⁰⁰ Ett liknande exempel på denna företeelse återfinns i ett mål där en bonde förlorat en häst då han fört proviant till krigsläget åt sig själv och sin granne. Grannen uppmanades att betala en riksdal så att förlusten skulle bli delad.²⁰¹

4.6 Landsförräderi

Den nionde april 1663 ställdes Konrad Olsson från Burås inför tinget. Förhandlingarna var, åtminstone i text, de mest omfattande under min undersökningsperiod.²⁰² Konrad hade varit efterlyst under en längre tid och slutligen blivit tillfångatagen av landshövding Stake, som skickade honom till tings. Konrad hade varit inblandad i båda de krig som drabbade Bohuslän 1657 och 1659. I det första kriget tjänstgjorde han som ryttare tillsammans med fogde Jakob Nöring, d.v.s. i den danska kronans tjänst. Han fick därefter betalt för sin tjänst i vanlig ordning.²⁰³ Vid krigsslutet tillföll Bohuslän den svenska kronan, vilket innebar en grov förändring av de politiska förhållandena till det andra kriget. De bohuslänska båtsmännen stred nu istället för den svenska kronan, med kustlinjen som ny militär gräns. Konrad tjänstgjorde i detta krig tillsammans med ”de norske”, vilket denne själv förklarar med att han blev tillfångatagen. Vägen tillbaka till ”hem till Orust” beskriver han som en rymning. Sedan dess har han bott på ön och tjänstgjort som profoss²⁰⁴ hos fogde Anders Larsson.

Detta var Konrads historia. Ett antal vittnen, bland dem högt uppsatta personer på Orust, tecknade en helt annan bild av händelserna under kriget. Enligt dessa berättelser hade Konrad ingått i de norska skärbåtsbesättningar som plundrat gårdar längsmed kustgränsen:

[m]än sedan detta Bahuus lähn war cederat och öfwerdraget till cronan Swärge, kom skiärbåtarna här i skiären, efftersom åter igen krigh begyntes, een af dhe norske, den capitein Cornelius Kruse förde een skiärbåth, till densamme gaf förbemälte Conrodt sigh till.”²⁰⁵

Enligt vittnesmålen besökte Konrad både förre fogden Jakob Nöring och länsmannen Hans Rasmusson. Där stal han korv, kläder och pengar och fällde dessutom diverse okvädningsord i samband med stölderna, såsom: ”[D]etta ähr en skiön länssmansskappa”. Att

---

²⁰⁰ OTD, 621124-7, s. 38.

²⁰¹ OTD, 630226-1, s. 56.

²⁰² OTD, 630409-1, s. 64-72.

²⁰³ OTD, 630409-1, s. 67-68.

²⁰⁴ Profoss = Militär befattningshavare med uppgift att verkställa straff m.m. (SAOL).

²⁰⁵ OTD, 630409-1, s. 68.

Konrad skulle ha varit tillfångatagen och *tvingad till* att delta i räderna, tillbakavisas av att han ”[f]örde dem an. Han kom j stugun och satte sigh widh bordet medh en krooksabel widh sijdan och lät sigh kalla capitein”.²⁰⁶ Vidare berättas att plundringsföretagen genomsyrades av övervåld och att Konrad stal jordeboken från förre fogden Jakob Nöring med motiveringen: ”[D]enne book skall Jacob Nöhring icke mehra hafwa at plåga bönder medh”.²⁰⁷ Dessutom överföll han kronans båtsman. Detta torde vid en hastig genomläsning vara det minst märkliga eftersom båtsmannen utgjorde en militär fiende till Konrad. Mot bakgrund av att båtsmannen i administrativt syfte utgjorde *en skärningspunkt* mellan lokalsamhället och kronan var det dock ett allvarligt brott. I domen är det tydligt att det ansågs mycket allvarligt att han ”[I]agt sigh emot och hindrar chronans båtzmann, som medh folk war skickat till chronones tienst”²⁰⁸ Jordeboken som Konrad stal utgjorde också en skärningspunkt mellan lokalsamhället och överheten. Den kunde åberopas i tinget av båda parter och var ett viktigt lokalt dokument. Att ingen Orustbo styrkte hans historia, samt att kyrkoherden minskade hans förtroendekapital genom att påtala hans upprepade osedlighet och opålitlighet, försämrade givetvis *ytterligare* utsikterna om en dom till Konrads fördel.

Konrad Olsson blev mot denna bakgrund dömd till döden för landsförräderi. Men vilket var landet han förrådde? Vilka förutsättningar bidrog till att brotten klassades som landsförräderi? Mitt syfte med att behandla dessa frågor är att med hjälp av vad jag kommit fram till hittills i analysen, kasta ljus över hur föreställningar av identitet och kontraidentitet till stater och områden kan relateras till det stoff som framkommer i fallet Konrad Olsson.

Jag har tidigare uppmärksammat hur en *hallänning* fått gestalta samhällets kontraidentitet och fiende. Det förefaller åtminstone under krigstiden ha varit möjligt att betrakta *de norska* som fienden. Ur tingets perspektiv förefaller alltså kriget ha utkämpats mellan Norge och Sverige, oberoende av Danmark. Detta är också vad som uttryckligen står skrivet i adelns besvärsskrivelse till riksdagen 1664: ”[k]rijgen nu senast påstodh emellan *Norrie* och *Sverie*”.²⁰⁹ I logisk enlighet med sitt statsperspektiv identifierar Arcadius istället krigets kombattanter som *Danmark* och *Sverige*.²¹⁰ Att *de norska* här framställs som fienden trots att samma beteckning på andra ställen i källmaterialet använts som identitetsmarkör blir logiskt mot bakgrund av att Christian IV gett spelrum för en norsk självständig armé som

---

²⁰⁶ OTD, 630409-1, s. 70.

²⁰⁷ OTD, 630409-1, s. 69.

²⁰⁸ OTD, 630409-1, s. 72.

²⁰⁹ RARP 1664, *Adelns i Bohus läns besvär*, nr 4, s. 393. Mina kursiveringar.

²¹⁰ Arcadius, 1883, s. 74.

också benämnde sig som *Norges rikes makt*.²¹¹ Ur militärt avseende betraktades alltså begreppet *Norge* såsom underställt den på överhetsnivå kontraidentiteten *Danmark*.

Konrad blev fälld för att ha förrått sin *herre och konung* och sitt *fädernesland*: "[e]tt sådant offentligt myterij och förräderij emot sin herre och konugh och sitt rätte fäderneslandh, som han war undersworen".²¹² Att han svikit sin lojalitet som undersåte till den svenske kungen framgår ganska tydligt. Oavsett etnisk tillhörighet var han underställd denna lojalitet, liksom jämtarna i den norska armén var underställda den danske kungen i Kalmarkriget.²¹³ Men han var ju inte född i samma land som den svenske kungen, utan på Orust. Hur kan då formuleringen *fädernesland* förklaras? En tidigare använd klagörande förklaring är att *kungen och fäderneslandet* användes rutinmässigt som en gemensam beteckning.²¹⁴ Att bisatsen *som han var undersvuren* följer efter att både kungen och fäderneslandet nämnts tyder på att förklaringen går att finna i detta. Denna lojalitet var avgörande för att Konrad överhuvud skulle kunna anklagas för landsförräderi, till skillnad mot de lokalinvånare som stred på dansk sida, icke svurna den svenske kungen.

Jag anar dock en kompletterande förklaringsmodell i det att *sveket mot det egna lokalsamhället* uppfattades som en del av brottet, åtminstone ur vittnenas perspektiv. I domen heter det: "[O]ch för hanss stoora dristighet uthj förgången krigztijdh j det han sigh emot sitt fädernesslandh hafwer låtet sigh bruka af andre, som fientlige der infalne woro, och detsamma till sitt fädernesslandtz jnbyggiares skadha och förderf."²¹⁵ Konrad hade vänt sig emot det *land* där han fött, växt upp och levt sitt liv. Det framgår av vittnesmålen att han blev igenkänd av flertalet personer när han var i sällskap med de norska rövorna. Att man i tingets kontext kunde uppfatta brott som svek mot lokalsamhället är tydligt. Förré länsmannen Jakob Bertilsson uppgavs i ett mål ha fiffilat med skattelängder för att sedan "[r]ymma af landet och lembna dhem j sticket ... medh Judae Kyss".²¹⁶ I ett annat mål stämde fogde Anders Larsson en bonde för att denne pratat strunt om att fogden "[s]kulle römme landet".²¹⁷ Antydning att fogden skulle svika sina förpliktelser mot landet möttes alltså inte med blida ögon och Jakob Bertilssons ekonomiska mygel mot lokalinvånarna i kombination med en rymning liknades vid en Judaskyss. Att Konrad *rövade landet* torde ur lokalinvånarnas perspektiv ha varit det

---

²¹¹ Se kapitel 3.2: "En del av det norska riket, underställt det danska väldet", s. 21.

²¹² OTD, 630409-1, s. 71.

²¹³ Bagge & Mykland, 1987, s. 138. Se kapitel 3.2: "En del av det norska riket, underställt det danska väldet", s. 21.

²¹⁴ Olsson Andreas, "Inte bara undersåte utan också borgare", ur *Öresundsgränser*, 2007, s. 65.

²¹⁵ OTD, 630409-1, s. 72. Mina kursiveringar.

²¹⁶ OTD, 650621-1, s. 265. Fallet återfinns i sin helhet på s. 262-266.

²¹⁷ OTD, 620925-6, s. 12. Fallet återfinns i sin helhet på s. 11-12.

brott som uppfattades som angeläget att fälla honom för. Samtidigt förefaller det rimligt att överheten betraktat brottet mot fäderneslandet på sitt rutinmässiga sätt.

Det är fullt troligt att lokalsamhällets och överhetens intressen samstämde och rentav samspelade i fallet Konrad Olsson. Detta är i så fall ett intressant undantag. I de övriga fall som jag i denna uppsats hänvisat till har mest endera sidan varit intresserade. I vissa fall har den svenska överheten i likhet med den danska agerat rättsskipare för lokalsamhällets interna konflikter, i ärenden som inte varit direkt intressanta för överheten att ta del av.²¹⁸ I andra fall har däremot överhetens intressen varit helt dominerande, som när fogden eller länsmanen har stämt lokalinvånare för utebliven skatt eller lojalitet.²¹⁹ Jag tror att en intressant aspekt av fallet Konrad Olsson är att båda dessa intressen kommer till uttryck. I två brottspunkter blir detta särskilt tydligt: stölden av jordeboken och våldsföringen på kronans båtsman. Dessa brottspunkter var upprörande ur båda parter perspektiv. För överheten var dessa brott tydliga lojalitetsförbrytelser mot kungen. Detta var sannolikt lokalinvånarna införstådda med. Samtidigt ger dessa brott uttryck för en annan vrede. Jag har tidigare hävdat att skatteplikter och praktiska åligganden framställdes som plikter till kronan *och* Bohus. Åtminstone ur lokalinvånarnas perspektiv, vore det fullt tänkbart att förräderiet på motsvarande vis kunde betraktas som ett dubbelt svek mot två olika nivåer, en överhetsnivå och en mer lokal nivå.

Avslutningsvis är det även intressant att betrakta händelseförloppet utifrån det avstamp detta delkapitel började i, nämligen ur Konrads perspektiv. Efter krigstiden kom han tillbaka till Orust. Alltså kan han inte ha förväntat sig att bli anklagad för landsförräderi och dömd till döden. Han verkar ha missuppfattat något. Kanske tänkte han sig kunna skyddas bakom lagen och adelsprivilegierna som var norska? Kanske tänkte han att Bohuslän ju fortfarande uppfattades som en del av Norge, på ömse sidor gränsen såväl som i gränslandet, trots att området stod över svensk överhöghet? Kanske tänkte han sig att det var ursäktande i sig att brotten var begångna i *krigstiden*? Eller kanske han bara hoppades på det bästa, att han skulle vara trygg som profoss hos fogden. Men för samarbetet med *de norska* dömdes Konrad till döden för landsförräderi, med motiveringen att han ”[h]ögeligen emot *Norriges* lag hafwer sikh förbrutit”.²²⁰ Även i själva dödsdomen förekommer alltså en ur nationalistiskt perspektiv självmotsägelse: en dödsdom för samröre med de norska motiverad utifrån norsk lag. Det har blivit läge att utreda värdet på dessa beteckningar och sammanställa de rön som denna analys har givit åt uppsatsens frågeställningar, i slutdiskussionen.

---

²¹⁸ Se kapitel 4.2: ”Mellan danskt och svenskt”, s. 31, samt Sundin, 1992, s. 5.

²¹⁹ Se kapitel 4.3.1: ”Mellan norsk och svensk lag”, s. 36.

²²⁰ OTD, 630409-1, s. 72. Min kursivering.

5. Sammanfattande diskussion

Denna undersökning av den bohuslänska gränzonen utifrån tingsprotokoll och besvärsskrivelser har resulterat i att somliga påståenden i tidigare forskning kan bekräftas, medan andra kan kritiseras. För det första har undersökningen visat att Bohuslän inte enbart i teorin utan även i praktiken fungerade som en utpräglad juridisk gränzon, där bestämmelser och sedvänjor från dansk tid blandades med för svensk tid ny praxis samt regleringar hämtade från jordeboken. Undersökningen har också spännande nog visat att såväl fogdar och länsmän som lokalinvånare i häraden kunde åberopa vilken som helst av dessa komponenter. Argumenten med beteckningarna ”dansk tid” och ”svensk tid” var alltså inte bundna till vare sig representanter för svensk överhet eller till lokalinvånarna.

Generellt hänvisades vid tinget till *norsk lag* när olika domar motiverades. Samtidigt tillämpades nya *svenska förordningar*, exempelvis drottning Kristinas straffordning, genom vilken straffsatsen för lägersmål skärptes rejält. Under 1666 och 1667 dömdes ömsom efter norsk straffrätt och ömsom efter svensk i fråga om lägersmål. Flexibiliteten gällde alltså inte enbart skattesatser och dylikt, utan även självaste lagarna. Jordeboken och kontrakt var i allmänhet de säkraste bevisen för både lokalinvånare och överhet. Lokalinvånarna argumenterade till synes inte alls utifrån den norska lagen, medan adeln tog sin utgångspunkt i de norska adelsprivilegierna, som de ville få bekräftade av svensk överhet. I denna förhandlingssituation förekom också jämförelser med övrig adel i det svenska väldet; både med det svenska rikets adel och med de skånska och halländska adelsgrupperna som innehade danska adelsprivilegier som även dem var föremål för förhandling vid denna tid.

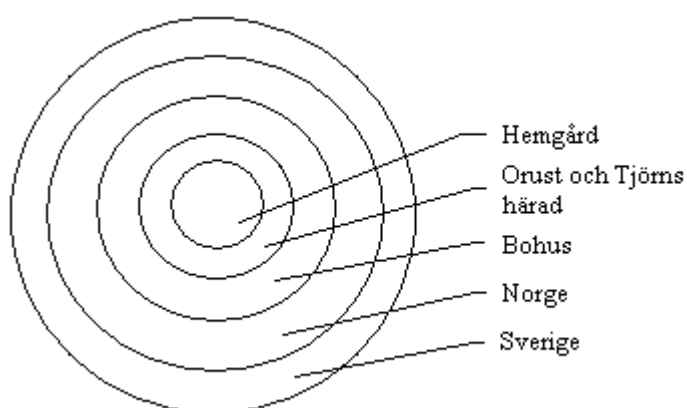
I tidigare forskning har frågan om den bohuslänska befolkningens lojalitet till den nya statsmakten besvarats bl.a. genom att notera hur bohuslänningarna eftersträvade att få behålla sin norska lag samt flytta eller rymma över till andra sidan gränsen, till Norge. Dessa spörsmål har ibland välbetänkt härletts till en allmän konservatism snarare än nationalism.²²¹ Vad denna undersökning har visat är att det är mest träffande att tala om en *förhandlingssituation* där vad som betecknades som norskt snarare utgjorde *en* komponent i förhandlingen än *den* traditionella enhet som skulle bevaras, åtminstone i praktiken. Bland de beteckningar som förekom definierades Sverige och Norge *både* som egen identitet och kontraidentitet. Användes då begreppen godtyckligt eller är det möjligt att skönja en symmetri? Jag har funnit de beteckningar som uttrycks i källmaterialet som gångbara i

---

²²¹ Holmberg, s. 225.

Sahlins' identitetsmodeller. Den primära svårigheten med att skönja denna symmetri torde vara att somliga beteckningar i vissa fall användes för att framställa en egen identitet och i andra fall en kontraidentitet, närmare bestämt Norge och Sverige. I enlighet med Sahlins' identitetsmodeller blir detta symmetriskt genom att samma beteckning kan förekomma på olika nivåer i modellen, i det ena fallet som egen identitet och i det andra fallet som kontraidentitet.

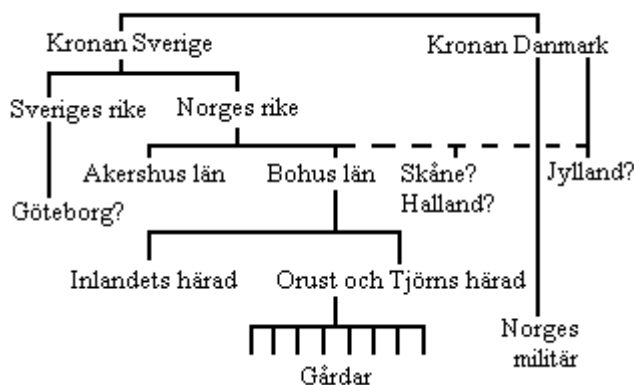
Figur 4: Identiteter i flera nivåer, i svensk tid.

Figur 4 illustrerar hur de olika identiteter som kommer till uttryck i Orust och Tjörns dombok kan sammanfogas till en symmetri utifrån Peter Sahlins' identitetsmodell. *Hemgården* (ibland socknen) presenterades generellt först i varje mål för att människorna vid tinget skulle kunna identifieras av övriga på tinget samt i tingsprotokollet. Nästa nivå utgjordes av häradet eller fogderiet. Enligt norsk sed agerade fogdar och länsmän åklagare vid tinget som förflyttades mellan olika platser. Bohus utgjorde en lokal identitet kopplat till det gamla slottslänet och var föremål för en tydlig koppling till kronan genom att skatter definierades som plikter till både kronan och Bohus. Den maktsfär som var underliggande Bohus förefaller ha utgjort uppfattningen om "landet", utanför vilkets gränser Danmark och Göteborg placerades.

När en person tillhörig identitetsbildningen i figur 4 uppträdde vid tinget räckte det med att hemgården angavs. Men i de fall identitetsbildningen *skilde sig* från den i figur 4 angavs kontraidentiteten till den nivå där det räknat inifrån skilde sig åt. I undersökningen uppmärksammades att någon gård lokaliserades till *Inlandet i Bohus län*. Denna angivelse uttryckte en gemensam identitetsbildning på den mittersta nivån men en motsats på den näst yttersta då *Inlandet* liksom *Orust och Tjörn* utgjorde ett av länets fem fogderier. För att diskutera vilka av de egna identiteterna i figur 4 som tjänade som jämförelseobjekt i övriga fall blir Sahlins' andra identitetsmodell behjälplig.

Figur 5: Schema över förhållandet identitet – kontraidentitet, i svensk tid.

Lämpligen tags utgångspunkt i Bohus län, till vilket den tydligaste kontraidentiteten var den till Akershus län. Flytten däremellan beskrevs utan att använda identitetsmarkörer någon högre nivå i modellen. Jämförelserna med Skåne, Halland och Jylland accentuerades starkare än den till Akershus län. Detta förklaras rimligtvis utifrån den tydligare rollfördelning som dessa hade i identitetsschemat i dansk tid (se figur 6 nedan). Samtidigt omtalades de inte explicit i källmaterialet utifrån vilken krona de tillhörde, den svenska eller den danska. Detta ger vid handen att jämförelsen bör betraktas i anknytning till en identitet på lägre nivå, d.v.s. med Bohus län. Även rikestillhörigheten skilde sig åt, vilket framgår av den strax presenterade figur 7, som med symmetrisk pedagogik belyser dessa regioners oklara roll i den bohuslänska föreställningsvärlden i svensk tid såsom den är tecknad i figur 5.

Intressant är att *Sverige* beskrevs som en kontraidentitet i en motsvarande punkt av samma skrivelse som jämförelserna med Skåne och Halland gjordes. Skåne, Halland och Sverige kunde alltså alla tjäna som olika jämförelseobjekt till det egna. För att positionera utsagorna om Sverige inom ramen för Sahlins' modell för kontraidentiteter blir Torbjörn Engs begreppsapparat behjälplig. Enligt Eng fanns det en begreppsskillnad mellan *det svenska väldet* och *det svenska riket*. Denna bestod i att alla områden som var underställda svensk överhöghet var en del av det svenska väldet medan vad som uppfattades som det svenska riket var ett mer begränsat område, till vilket nya delar av väldet fogades efterhand. Både Engs kartstudie och min undersökning visar att Bohuslän uppfattades som en del av det norska riket som tillfallit Sverige. Därför förefaller det sannolikt att de jämförelser som gjordes med *Sverige* bör betraktas mot bakgrund av den egna identiteten som en del av *Norge*. Denna nivå (den näst översta i schemat) utgjordes alltså av distinktionen mellan två rikena. På denna nivå baserades adelsprivilegierna.

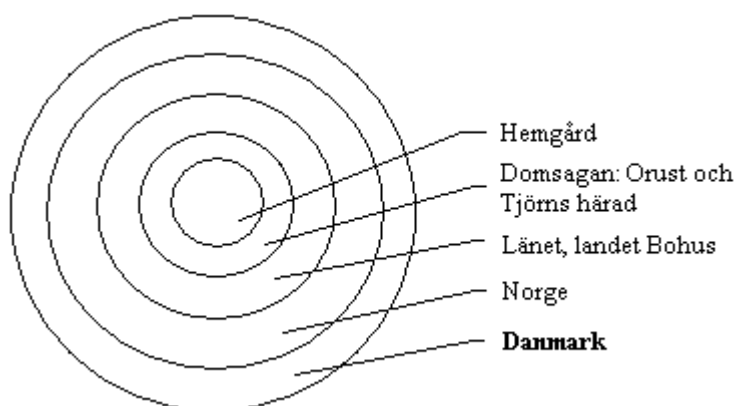
Att det fanns två betydelser för beteckningen Sverige och två för Norge har renderat i begrepsförvillning, särskilt om man betraktat 1600-talets nordiska stater som praktiskt

fungerande enhetsstater, där man i Stockholm respektive Köpenhamn hade makt att exakt bestämma över hur nära man ville knyta väldets olika delar.

Den översta nivån illustrerar hur de svenska och danska väldena (av konglomeratkaraktär) utgjorde en viktig överhöghet gentemot vilken det var av högsta vikt att upprätthålla lojalitet. Precis som modellen ger uttryck för, skedde dock identifiering *i sista hand* utifrån svenskt och danskt. I fallet Arvid Larsson (4.4.4) beaktas inte väldets gränser och i rymningarna (4.4.3) tecknas uttryckligen både Danmark och det svenska Göteborg som utanför landet. Detta innebar inte att man ansåg sig stå utanför det svenska väldet, men det var inte inom den (översta) nivån jämförelsen gjordes. Ingen person, varken vid tinget eller i besvärsskrivelsen benämns som svensk eller dansk, eventuellt bortsett från anklagelsen mot de svenska, som i så fall ändå primärt var riktad mot makthavarna, d.v.s. indirekt till väldet.

I jämförelserna mellan Bohuslän och Sverige är det rimligtvis *riket Sverige* som avses, d.v.s. den näst högsta nivån. Arcadius' teckning av Bohuslän som "isoleradt från det öfriga Norge"²²² och "närmare Sverige såväl af minnena från sin äldre historia som genom sin belägenhet som kustbygd till svenska inlandskap"²²³ kan då tillbakavisas som en anakronistisk förståelse av Bohuslän, med gränserna mellan Sverige och Norge *i efterhand* legitimerade utifrån vad som stått att finna i termer av naturgeografi.²²⁴ Det var inte självklart för bohuslänningarna att svensk överhöghet skulle råda och när så blev fallet bibehöll man sin norska identitet, inte av protestvilja utan för att kombinationen inte uppfattades som motsägelsefull i samtiden. Den avgörande skillnaden mellan dansk och svensk överhöghet förefaller snarast ha bestått i *kronologi* och inte i *motsats*, vilket illustreras genom följande figurer som tecknar förhållandena i dansk tid:

Figur 6: Identiteter i flera nivåer, i dansk tid.

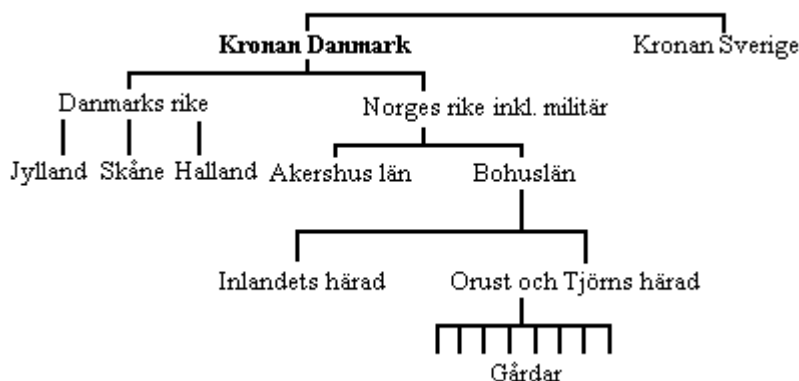

²²² Arcadius, s. 1.

²²³ Arcadius, s. 1.

²²⁴ Gränser har ofta i efterhand legitimerats i naturgeografiska termer, se s. 11-12.

Figur 7: Schema över förhållandet identitet – kontraidentitet, i dansk tid.

Dessa modeller framträder implicit men ganska tydligt i figur 5 och 6 (utifrån svensk tid), i det att somlig asymmetri torde kunna förklaras utifrån att schemat i dansk tid sett ut på det sätt jag illustrerat ovan. Det vore förstås intressant att undersöka huruvida detta stämmer utifrån andra lokala källor som inte stod i relation till överheten på det sätt som tinget och besvärsväsendet gjorde. Intressanta källor till detta vore den låga kulturens uttryck i form av skillingtryck alternativt personliga brev av mer informell karaktär. *Utifrån källmaterialet för denna uppsats framstår modellerna ovan som en prövbar mall över den bohuslänska föreställningsvärlden.* Intressant att betona är att endast de identiteter som härrörde till väldet (den översta nivån) omprövades under övergångstiden. De övriga förefaller ha varit konstanta mellan svensk och dansk tid och förändrades först *efter* min undersökningsperiod.

Jag menar att detta är den främsta förklaringen till att figur 5 är mer asymmetriskt utformad än figur 7. En väldigt intressant skillnad som denna asymmetri medförde i samtiden, och som kom till starkt uttryck i källmaterialet, var att den norska (autonoma, men under dansk överhöghet lydande) militären efter 1658 tillhörde den del av det norska riket som lydde under den danska kronan. Detta innebar för bohuslänskt vidkommande en kluvenhet till beteckningen Norge, där tillhörigheten till riket definierades som en egen identitet men tillhörigheten till militären som en kontraidentitet. Norge uttrycktes i allmänhet såsom tillhörig en egen identitet men i krigstiden utgjorde ”de norska” beteckningen för fienden. Fallet Konrad Olsson blir mot denna bakgrund ytterst intressant.

Konrad dömdes till döden av den svenska överheten såsom landsförrädare. Han hade svikit sin lojalitet till den svenske kungen genom att i det senaste kriget utgöra en del av fiendestyrkan, d.v.s. den norska militären som lydde under den *danska* kronan. Men i de lokala vittnesmålen rymdes en annan ilska mot Konrad, den över att han rövat *gårdar*. Denna ur svensk statsmakts perspektiv gängse domen mot en landsförrädare blev på detta vis en

lokal angelägenhet på tinget. Termen "fäderneslandet" framstår såsom dubbeltydig i målet, åsyftandes både det formella sveket (översta nivån) och det lokala sveket (understa nivån). Frågan är om de närvarande på tinget uppfattade detta mönster, men utifrån Sahlins' terminologi framträder fallet Konrad Olsson som ett intressant exempel på förfarandet "*a localization of the national and a nationalization of the local*". Rövningarna av de lokala gårdarna ställdes i samband med sveket till den svenske kungen och lokalinvånarna sympatiserade med den svenska överheten i en fråga som var av stor betydelse för de båda. Detta beteende liknar hur lokalinvånarna i den gränstrakt Sahlins har undersökt identifierade sig *mot* de ockuperande styrkorna, vare sig de var spanjorer eller fransmän.²²⁵

"*A localization of the national and a nationalization of the local*" skymtar även i adelns besvär, där dessa analyserade situationen att fattiga bohuslänningar flyttade längre upp i Norge, utifrån ett annat perspektiv än vad som framkommer på tinget. De påpekade hur detta gängse bohuslänska förfarande blev ett statsekonomiskt bekymmer i det att Akershus län faktiskt var ett län längre upp i *Norge*, som befinner sig under kronan *Danmark*. Detta samband markerades inte i tinget, varför Akershus läns plats i figur 5 och 7 – utan förbindelse till kronan *Danmark* – är träffande. Jag menar att detta ger uttryck för en samtida förståelse. Adels iakttagelse visar att lokala sätt att uppfatta en situation sattes i samband med statens intressen, inom ramen för vad som kan kallas "*a nationalization of the local*".

Detta ger onekligen utrymme för några avslutande intressanta tankegångar om hur en sådan utveckling i längden påverkade Bohuslän och bohuslänningar.

Efter att alltfler sammankopplingar inträffat mellan de innersta och de yttersta identitetsskalen, efter att alltså större ömsesidig samsyn uppstått mellan lokala och statliga intressen: var det *då* den föreställningsvärld som var rådande frambringade en folklig identitet i att vara både bohuslänning och svensk? Var det till följd av denna process som Carl Ohlson Arcadius år 1883 kunde legitimera Sveriges gränser i naturgeografiska termer med Bohuslän som sista utpost? Och var det genom denna växelverkan mellan gränsbefolkningen och den svenska överheten som Bohuslän blev svenskt och den 7 juni 1908 tilldelades landskapsblomman Kaprifol av en botanikprofessor från Stockholm...

---

²²⁵ Sahlins, 1989, s. 159, 165. På den spanska sidan blev detta särskilt tydligt genom ett intensivt pamflettskrivande på 1600-talet, vari fransmännen (särskilt de franska handelsmännen) utmålades som syndabockar. (Sahlins, 1989, s. 107).

6. Källor och litteraturförteckning

6.1 Källpublikationer

Almegius Folke, *Orust och Tjörns dombok, Del 1, 1662-1667*, Svanesund, 1980.

Bergh Severin, *Ridderskapets och Adels Riksdagsprotokoll 1664: Nionde delen* (Hädanefter "RARP 1664"), Stockholm, 1891

Bergh Severin, *Sveriges Riddarskaps och Adels Riksdags-protokoll 1668: Tionde delen* (hädanefter RARP 1668), Stockholm, 1893.

6.2 Anförd litteratur

Ahnlund Nils, *Borgarståndets riksdagsprotokoll före frihetstiden*, Uppsala 1933.

Ahnlund Nils, *Sveriges riksdag: Historisk och statsvetenskaplig framställning. Bd 3, Ståndsriksdagens utdanning 1592-1672*, Stockholm, 1933.

Arcadius Carl Ohlson, *Om Bohusläns Införlivande med Sverige: Bidrag till Bohusläns historia under senare delen af sjuttonde århundradet*, Kungl. Boktryckeriet, Stockholm, 1883.

Bagge Sverre, Mykland, Knut, *Politikens Danmarkshistorie. af Sverre Bagge og Knut Mykland ; oversat af Ole Schierbeck: Norge i Dansketiden*, Politikens forl. Cop., Köpenhamn, 1987.

Barth Fredrik, *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, London, 1969.

Behre Göran, Larsson Lars-Olof, Österberg Eva, *Sveriges historia 1521-1809: Stormaktsdröm och småstatsrealitet*, Liber, Stockholm, 2001.

Bergman Karl, "Blekinge efter freden i Roskilde 1658 – perspektiv på en regional integrationsprocess", ur *Vid gränsen: Integration och identiteter i det förnationella Norden*, Makadam, Uddevalla, 2006.

Bergman Karl, "Konfliktlinjer och rumslig mångfald i det tidigmoderna Skåne", ur Nilsson Fredrik, Sanders Hanne, Stubbegaard Ylva (red.), *Öresundsgräser*, Makadam, Halmstad, 2007.

Dahlgren Stellan, Florén Anders, *Fråga det förflutna*, Studentlitteratur, Lund, 1996.

Elgenstierna Gustaf, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor: Del I*, Stockholm, 1998.

Elgenstierna Gustaf, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor: Del VII*, Stockholm, 1998

- Ellis Steven G., "From Dual Monarchy to Multiple Kingdoms: Unions and the English State 1422-1607" ur *The Stuart Kingdoms in the Seventeenth Century: Awkward Neighbours*, A.I. Macinnes & Jane Ohlmeyer (red.), Dublin, 2002.
- Eng Torbjörn, *Det svenska väldet: Ett konglomerat av uttrycksformer och begrepp från Vasa till Bernadotte*, Uppsala, 2001.
- Gellner Ernest, *Nations and Nationalism*, Cornell University Press, New York, 1983.
- Grimberg Carl, *Det svenska folkets underbara öden: Del IV 1660-1707*, Stockholm, 1960.
- Gustafsson Harald, *Gamla riken nya stater: Statsbildning, politisk kultur och identitet under Kalmarunionens upplösningsskede 1512-1541*, Atlantis, Stockholm, 2000.
- Gustafsson Harald, "Att göra svenskar av danskar", ur Frandsen Karl-Erik, Johansen Jens Chr.V. (red.), *Da Østdanmark blev Sydsverige*, Skippershoved, 2003.
- Holmberg Åke, "Försvenskningstiden", ur Lönnroth Erik (red.), *Bohusläns Historia*, Almqvist & Wiksells, Uppsala, 1963.
- Imsen Steinar, "Den norske grenselandskapet Jemtland", ur *Vid Gränsen*, 2006.
- Johansen Jens Chr. V., "Skåne og retsvesenet 1658-1684" ur *Da Østdanmark blev Sydsverige*.
- Larsson Sven, *När hallänningarna blev svenskar: Ett dramatiskt nationalitetsbyte 1645-1720*, Förlag Utsikten, Emmaboda, 2004.
- Lerbom Jens, "Flyttare, flyktingar, återvändare" ur *Öresundsgränser*, 2007.
- Liedgren Jan, *Prästeståndets riksdagsprotokoll 2, 1660-1664*, Uppsala 1954.
- Lindkvist Thomas, "Västsverige som en medeltida gränazon" ur Imsen Steinar, *Grenser och Grannelag i Nordens historie*, Capellen, Oslo, 2005.
- Linge Lars, "Göta älv – en riksgrens med problem" ur *Grenser och Grannelag i Nordens historie*, 2005.
- Montgomery Ingun: *Sveriges kyrkohistoria: 4. Enhetskyrkans tid*, Verbum, Trelleborg, 2002.
- Mykland Knut, *Norges historie 7: Gjennom nødsår og krig 1648-1720*, Oslo, 1977.
- Mykland Knut (red.), *Norges historie 15: Historisk atlas, oversikter, register*, Oslo, 1979.
- Nordin Jonas, *Ett fattigt men fritt folk: Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, Symposion, Eslöv, 2000.
- Olsson Andreas, "Inte bara undersåte utan också borgare", ur *Öresundsgränser*, 2007.
- Persson Fredrik, "Riddare av det juridiska gränsländet", ur *Da Østdanmark blev Sydsverige*, 2003.
- Rian Øystein, *Aschehougs Norgehistorie: Bd 5, Den nye begynnelsen: 1520-1660*, Oslo, 1995

Rosén Jerker, "Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid: En författningshistorisk skiss", ur *Scandia 17*, Lund, 1946.

Rystad Göran, "Stormaktstidens riksdag 1611-1718", ur Schück Herman (red.), *Riksdagen genom tiderna*, Stockholm, 1985.

Sahlins Peter, *Boundaries: the Making of France and Spain in the Pyrenees*, University of California Press, 1989.

Smith Anthony D., *The Ethnic Origins of Nations*, Blackwell, Oxford, 1986.

Sundin Jan, *För Gud, Staten och Folket*, Rättshistoriskt bibliotek XLVII, Lund, 1992.

Tilly Charles, *Coercion Capital and European States AD 990-1990*, Blackwell, Oxford, 1992.

Vadenbring Jojan, "Om vi blir svensk" ur *Vid Gränsen*, 2006.

6.3 Digitala artiklar och hjälpmedel

Lindqvist Herman, *Kungens mål var att Danmark skulle utplånas*,
<http://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/hermanlindqvist/article1908492.ab>,
2008-02-28.

Svenska Akademiens Ordlista 12 (SAOL12), Nordstedts ordbok AB, digital upplaga.